

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

**Τελετή Αναγόρευσης
του Θεοδώρου Παπαδοπούλλου
σε Επίτιμο Διδάκτορα**

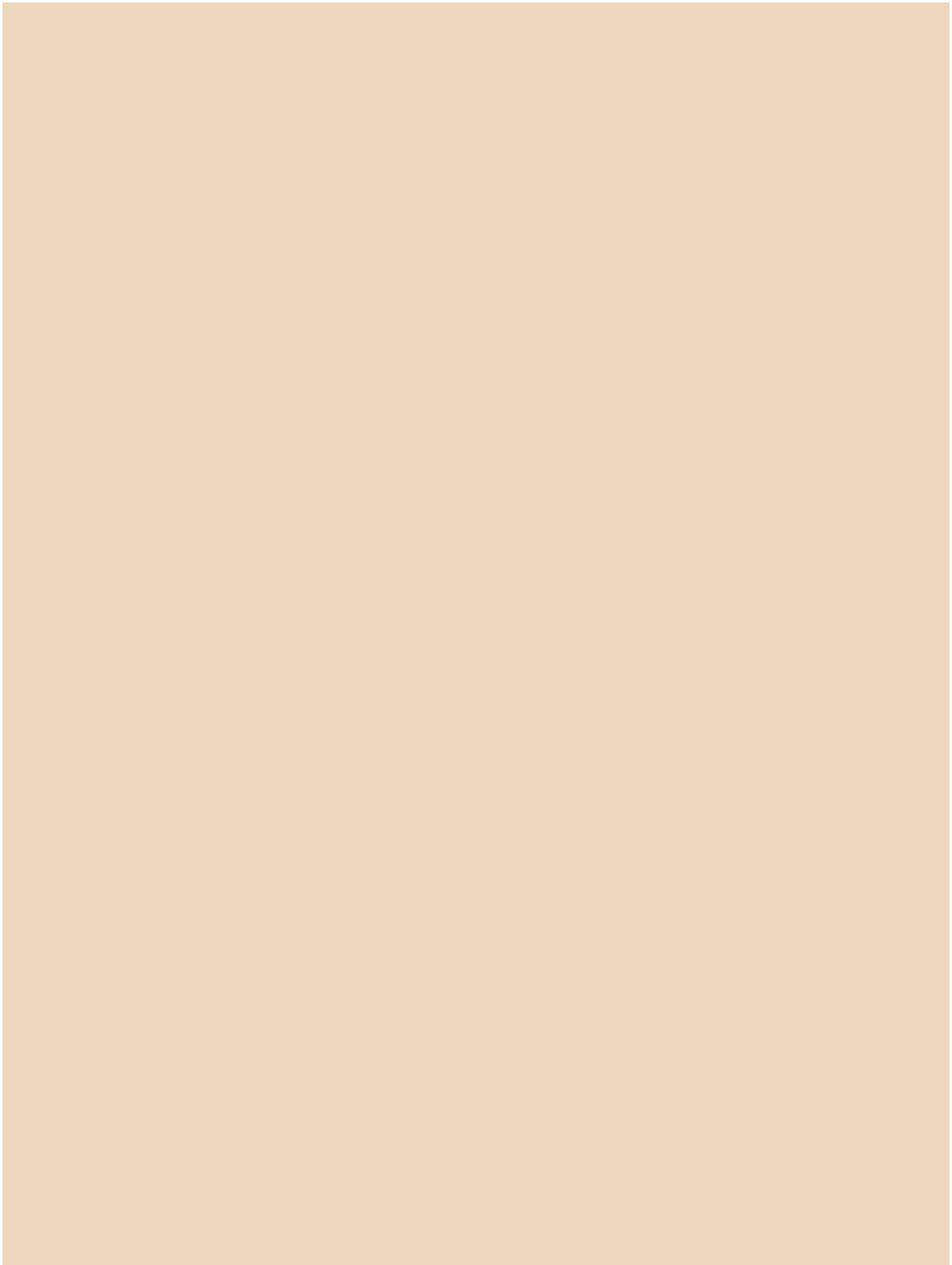

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2004

ISBN 9963-607-35-7 • Copyright© 2004 • Πανεπιστήμιο Κύπρου
Καλλιπόλεως 75, Τ.Θ. 20537, 1678 Λευκωσία, Κύπρος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλόγισμα	5
Εισήγηση για το έργο του Θεοδώρου Παπαδοπούλλου από τον Καθηγητή Ευάγγελο Χρυσό	9
<i>“Η Ιδεολογική Απεξάρτηση της Κυπριακής Ιστορίας”</i> Αντιφώνηση του Θεοδώρου Παπαδοπούλλου	23

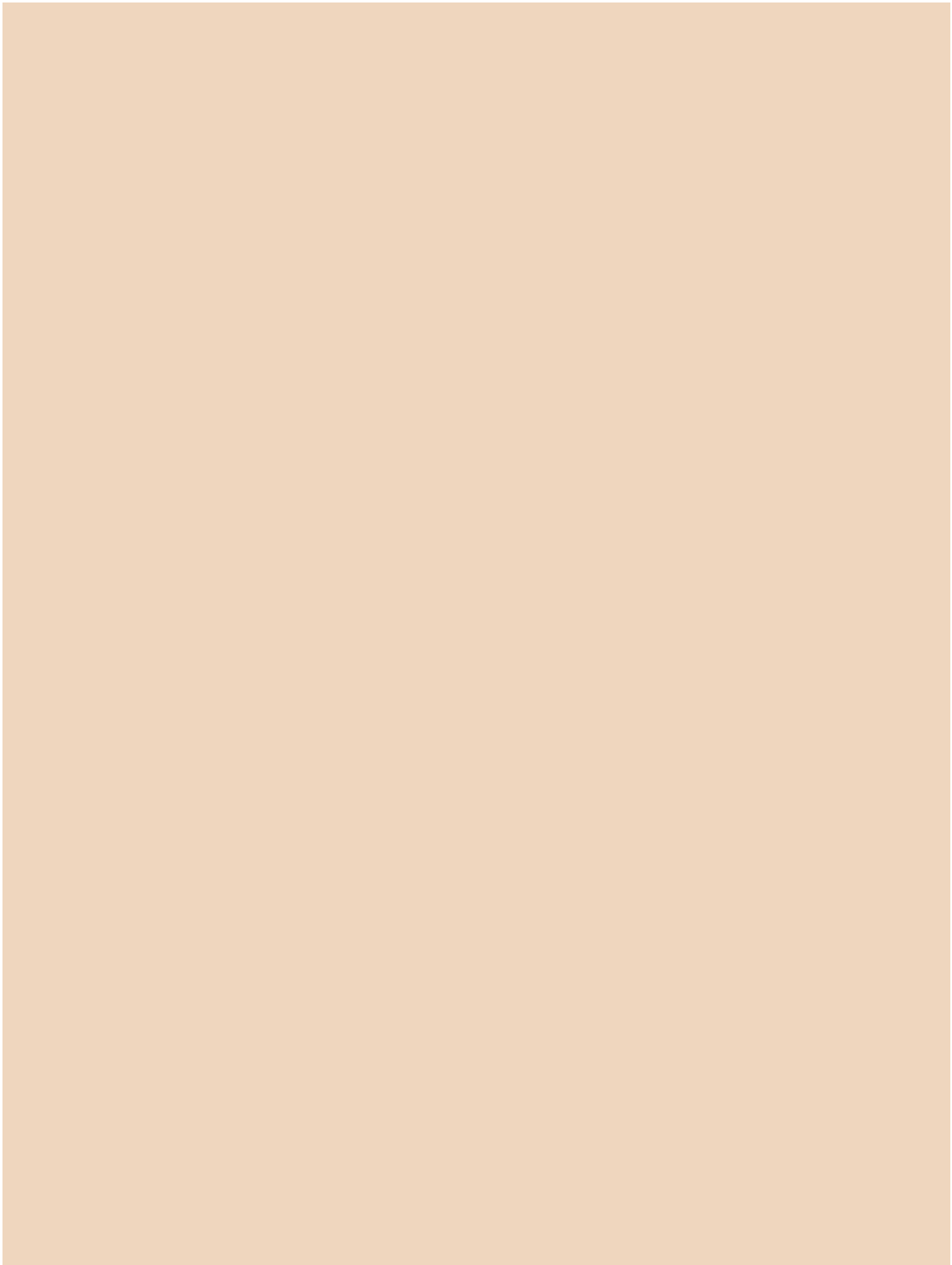
ΠΡΟΛΟΓΙΣΜΑ

Την 10η Μαρτίου 1999 έλαβε χώρα στην Αίθουσα Τελετών του Πανεπιστημίου Κύπρου η τελετή αναγόρευσης του Θεοδώρου Παπαδοπούλλου σε Επίτιμο Διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Της συνεδρίας προήδρευσε ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Καθηγητής Νικόλαος Παπαμιχαήλ. Μοναδικό θέμα στην ημερήσια διάταξη ήταν η αναγόρευση του κυρίου Παπαδοπούλλου σε Επίτιμο Διδάκτορα.

Ο Καθηγητής Ευάγγελος Χρυσός παρουσίασε το έργο και την προσωπικότητα του τιμωμένου. Ακολούθησε η ανάγνωση του Ψηφίσματος από τον Κοσμήτορα της Σχολής Καθηγητή Μιχάλη Πιερή και η αναγόρευση του Θεοδώρου Παπαδοπούλλου σε Επίτιμο Διδάκτορα από τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου. Μετά την περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο του Πανεπιστημίου Κύπρου, ακολούθησε η αντιφώνηση του κυρίου Παπαδοπούλλου.

Η τελετή τελείωσε με το καλωσόρισμα του νέου επίτιμου μέλους από τα ακαδημαϊκά μέλη της Φιλοσοφικής Σχολής.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΥΠΡΟΥ

ΨΗΦΙΣΜΑ
ΤΥΧΗ, ΑΓΑΘΗ,

ΕΠΕΙΔΗ

Θεόδωρος Παπαδόπουλος

ΑΝΗΡ ΕΚ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΟΡΜΩΜΕΝΟΣ ΚΑΙ
ΠΑΙΔΕΥΘΕΝ ΨΩΝ Ι ΡΑΜΜΑΙΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΗΝ ΜΕΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕΤΑ ΣΙΛΑΟΥ ΑΝΥΠΕΡΒΑΝΤΟΥ
ΑΙΝΚΟΝΗΤΕ ΟΛΟΥΤ ΤΑΜΟΝ ΕΝ ΑΥΤΗ ΚΑΙΝΑΤ,
ΤΩ ΔΕ ΕΡΓΩ ΑΥΤΟΥ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΤΑ ΓΕΝΟΜΕΝΑ ΕΝ ΤΗ ΠΑΤΡΙΩ ΧΩΡΑ,
ΕΙΣ ΦΩΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΕΣΤΗ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ
ΚΑΙ ΟΥΧ ΙΚΙΩΤΑ ΤΗΝ ΠΟΡΗ ΤΗΝ ΤΩΝ ΛΟΙΟΠΩΝ ΙΕΙΣΙΡΟΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ ΚΑΙΝΟΤΟΜΟΤ ΕΡΕΥΡΑΕΥΤΕΝ,
ΚΑΙ ΕΙΣΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΠΑΙ ΗΣΑ ΝΗΣΩ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΠΕΡΙΠΥΣΤΟΝ
ΚΑΙ ΕΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΦΑΙΤΟΝ Ι ΝΕΣΣΩΣ ΑΝΕΩΘΕΤΕΝ.

Ε Δ Ο Σ Ε

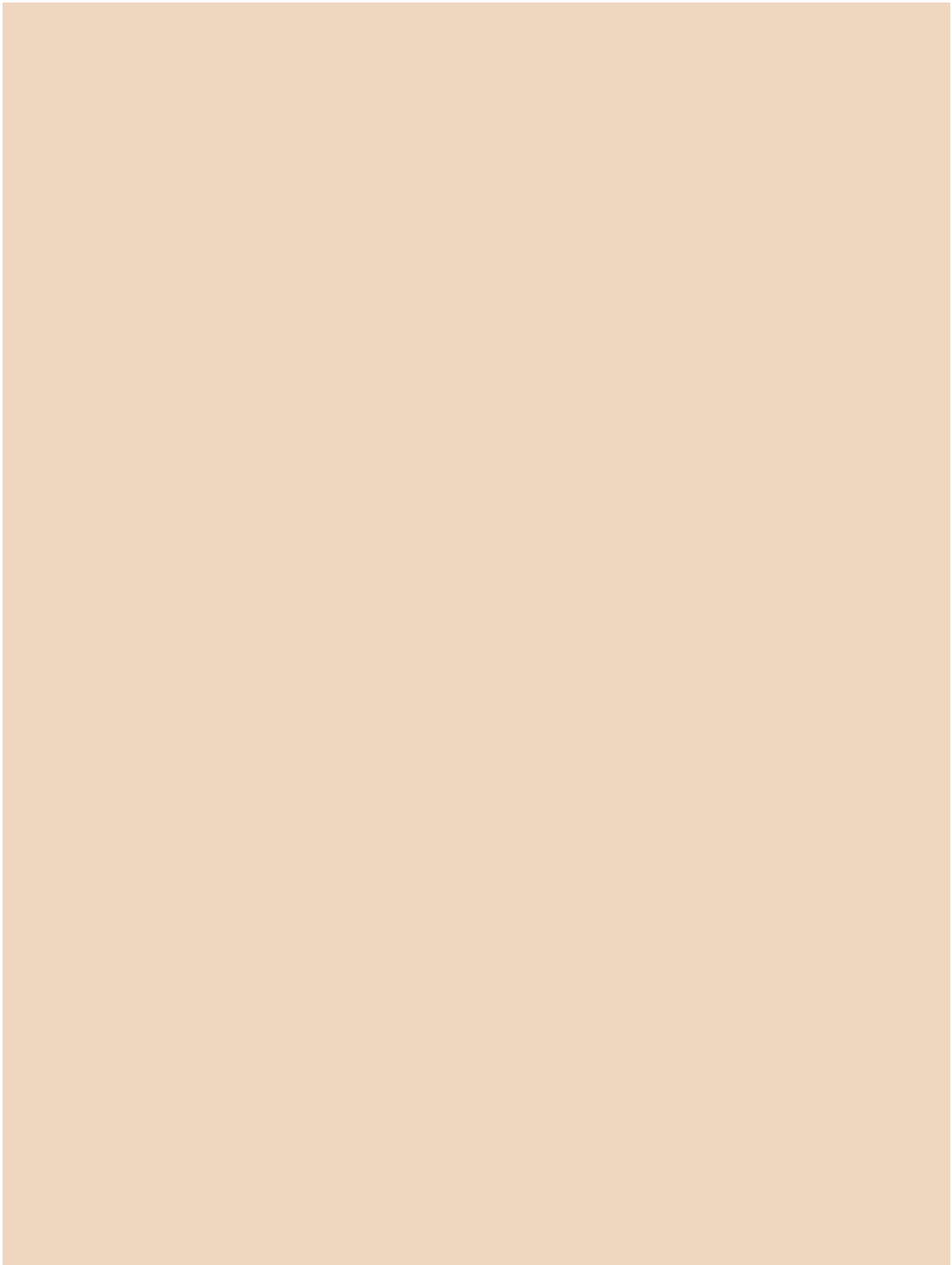
ΤΗ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΣΧΟΛΗ, ΤΗΣ ΣΥΓΚΛΗΤΟΥ ΕΠΙΠΡΕΣΙΑΣΗΣ ΚΑΙ
ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ, ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΚΥΡΩΣΑΝΤΟΣ,
ΘΕΟΔΩΡΟΝ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΝ

ΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΝΑΘΕΣΑΙ ΚΑΙ
ΠΑΣΑΣ ΤΑΣ ΠΡΟΕΚΚΟΥΣΑΣ ΤΩ ΑΞΙΩΜΑΤΙ ΤΟΥΤΩ, ΤΙΜΑΣ ΑΙΟΝΟΙΜΑΙ,
ΤΟ ΔΕ ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥΣ ΕΙΣ ΜΕΜΠΡΑΝΑΝ ΑΝΑΓΡΩΣΑΙ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΗΤΟΡΑ ΕΝ ΤΗ ΑΙΘΟΥΣΗ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ
ΑΝΑΓΝΟΝΤΑ, ΤΟΝ ΑΣ ΠΡΥΤΑΝΗΝ ΤΑΣ ΤΙΜΑΣ ΑΝΕΙΣΙΟΝΤΑ,
ΤΩ ΤΙΜΩΜΕΝΩ, ΕΙΣ ΠΙΣΤΩΣΕΩΝ ΕΠΙΔΟΥΝΑΙ

ΕΝ ΛΕΥΚΩΣΙΑ, ΜΗΝΟΣ ΜΑΡΤΙΟΥ ΔΕΚΑΤΗ, ΕΤΟΥΣ ΔΕ ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ
ΕΝΑΤΟΥ ΚΑΙ ΕΝΕΝΗΚΟΣΤΟΥ ΚΑΙ ΕΝΑΚΟΣΚΟΣΤΟΥ ΚΑΙ ΧΙΛΟΣΤΟΥ

ΠΡΥΤΑΝΗΣ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΥ

Εισήγηση για το έργο του Θεοδώρου Παπαδοπούλλου από τον Καθηγητή της Βυζαντινής Ιστορίας Ευάγγελο Χρυσό

Συνήλθε σήμερα σε δημόσια πανηγυρική συνεδρία η των Φιλοσόφων Σχολή, προκαθημένου του κυρίου Πρυτάνεως και παρισταμένης της υμετέρας μακαριότητος, εντιμολογιωτάτων μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας και της κυπριακής κοινωνίας, για να αναγορεύσει σε επίτιμο διδάκτορά της τον κύριο Θεόδωρο Παπαδόπουλλο.

Ο κύριος Παπαδόπουλλος έχει κατακτήσει επίζηλη θέση στη διεθνή επιστημονική οικογένεια όχι μόνον ως ιστορικός, αλλά και ως εθνολόγος και κοινωνικός ανθρωπολόγος, έτι δε και ως φιλόλογος. Συγχρόνως έχει θέσει τη σφραγίδα του στην οργάνωση της έρευνας της κυπριολογικής, ή, όπως θα προτιμούσε ο ίδιος, της κυπριολογικής επιστήμης.

Έλαχε στον ομιλούντα το ακαδημαϊκό χρέος να παρουσιάσει τον τιμώμενο και το έργο του. Είναι ένα χρέος ιδιαίτερα βαρύ, γιατί τα επιστημονικά επιτεύγματα του κυρίου Παπαδοπούλλου είναι τόσο πολλά και εκτείνονται σε τόσο πολλές ειδικότητες του επιστητού, ώστε για μια πλήρη κάλυψη και ανάδειξή τους θα απαιτούνταν μάλλον γνώσεις πανεπιστήμονος, τις οποίες ο ομιλών δυστυχώς δεν διαθέτει. Οι επιστημονικές δουλείες ενός ακαδημαϊκού λειτουργού προς την ειδικότητα που εκπροσωπεί δεν αφήνουν, βλέπετε, περιθώριο για ερευνητικές οδύσσειες, στις οποίες όμως μπορεί άνετα να αφεθεί ένας ιδιαίτερα ανήσυχος και προικισμένος επιστήμονας, όταν είναι απαλλαγμένος από τις εν λόγω δουλείες.

Ο τιμώμενος είναι γέννημα και ανάστημα της Κύπρου, και μάλιστα της Λευκωσίας, με εγκύκλιο παιδεία που έλαβε στο “Ελέναιο” Δημοτικό και στο Παγκύπριο Γυμνάσιο. Ανήκει όμως στους αξιομακάριστους εκείνους ανθρώπους, που μνήθηκαν στον έρωτα του βιβλίου από το στενό τους οικογενειακό περιβάλλον. Έτσι ο τιμώμενος ως αμούστακο ακόμη παιδί διάβαζε το σημαντικότερο εργαλείο των βυζαντινών σπουδών, την *Ίστορία τῆς Βυζαντινῆς Γραμματείας* τοῦ Καρόλου Krumbacher, από τη βιβλιοθήκη του πατέρα του. Ο πατέρας του, ο Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, έχει αναγνωρισθεί ως εθνικός διδάσκαλος της

Κύπρου. Την εόρτια λοιπόν αυτή ώρα τιμής της κυπριακής παιδείας και επιστήμης αρμόζει να αναδοήσουμε: Ας είναι αιωνία η μνήμη του.

Υπήκων στις αδήριτες ανάγκες του βίου ο τιμώμενος αναγκάστηκε να αναβάλει την ικανοποίηση των ονείρων του για ανώτατες σπουδές και αντ' αυτού να εκπαιδευθεί αρχικά ως λογιστής και να αποδημήσει στην Κεντρική Αφρική, όπου εργάστηκε επί σειράν ετών. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος τον καθήλωσε στην Αφρική. Αλλά το ανήσυχο πνεύμα του βρήκε διέξοδο: Άρχισε να μελετά τον πρωτόγονο πολιτισμό της Αφρικής και να μαθαίνει τις αφρικανικές γλώσσες, προδιαγράφοντας τις μετέπειτα λαμπρές επιδόσεις του στον τομέα της κοινωνικής ανθρωπολογίας και του πολιτισμού της Μαύρης Αφρικής.

Μόλις το 1946 κατόρθωσε να εγγραφεί στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, όπου σε προπτυχιακό επίπεδο σπούδασε κλασική φιλολογία, φιλοσοφία και νεότερες φιλολογίες και σε μεταπτυχιακό ειδικεύθηκε στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία και Φιλολογία. Οι σπουδές αυτές επισφραγίστηκαν με τη διατριβή του με θέμα την *‘Ιστορία τής ‘Ορθοδόξου ‘Εκκλησίας και τοῦ ‘Ελληνικοῦ Λαοῦ σὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*. Το έργο αυτό εκδόθηκε στις Βρυξέλλες το 1952, απεδείχθη όμως τόσο σημαντικό, ώστε επέβαλε τον συγγραφέα του στην επιστήμη και του έδωσε τη χαρά να το δει να ανα-

τυπώνεται δύο ακόμη φορές, στη Νέα Υόρκη το 1973 και το 1979 και να επανεκδίδεται σε διευρυμένη μορφή στο Λονδίνο το 1990. Αποτελεί υποδειγματικό ιστορικό έργο με εμβριθή ανάλυση των πηγών και κριτική έκδοση ενός μεγάλου, ανώνυμου ποιήματος, του *Πλανοσπαράκη*, που αποτελείται από 3179 πολιτικούς στίχους. Ο επιτυχής συνδυασμός ψύχραιμου ιστορικού προβληματισμού και επιστημονικής φιλολογικής αυστηρότητας και αρτιότητας, τα γνωρίσματα του έργου αυτού, θα χαρακτηρίζουν έκτοτε ως “σήμα κατατεθέν” το συγγραφικό έργο του τιμωμένου.

Μετά τις σπουδές του στο Λονδίνο ο κύριος Παπαδόπουλος επέστρεψε στην Αφρική, όπου παράλληλα με τις επαγγελματικές του επιδόσεις ως εμπειρογνώμων λογιστής, ανέλαβε συγχρόνως και τα καθήκοντα επίτιμου γενικού προξένου της Ελλάδος. Οπλισμένος ωστόσο με την ιστορικοφιλολογική μέθοδο που είχε αποκτήσει στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, αφιερώθηκε συγχρόνως στην έρευνα της κοινωνικής ανθρωπολογίας και της εθνολογίας της αφρικανικής ηπείρου. Μελέτες που άρχισαν να γράφονται εκεί και ολοκληρώθηκαν αργότερα στο Λονδίνο, όπου επέστρεψε, όταν οι πολιτικές εξελίξεις στο Βελγικό Κογκό κατέστησαν την παραμονή του εκεί αδύνατη, άνοιξαν νέους ορίζοντες στην έρευνα του πολιτισμού της Αφρικής. Ιδιαίτερα τον γοήτευσε η συγκριτική έρευνα ετερογε-

νών πολιτισμών και κυρίως η σύγκριση παραγώγων του αφρικανικού πολιτισμού με παράλληλα έργα που δημιούργησε το Βυζάντιο. Επέστρεψε έτσι ο τιμώμενος στην εφηβική του αγάπη για τη βυζαντινή γραμματεία. Το έργο του *Δυναστική ποίηση τῆς Ρουάντα καὶ ἀκριτική ἐποποιία. Δοκίμιο γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ χρόνου*, που εκδόθηκε στο Λονδίνο και το Παρίσι στα γαλλικά το 1963, και το έργο του *Ἀφρικανοβυζαντινά. Βυζαντινὲς ἐπιδράσεις στὸς σουδανικοὺς πολιτισμούς*, που εκδόθηκε από την Ακαδημία Αθηνών στα αγγλικά το 1966, είναι εντελώς πρωτοποριακά. Για το δεύτερο θα γράψει πολύ εύστοχα ο πολὺς R. Janin ὅτι “διηύρυνε τα ὅρια του βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ”. Πολλές άλλες μελέτες στην ίδια ενότητα, της συγκριτικῆς ἐρευνας ετερογενῶν πολιτισμῶν, ὅπως π.χ. – για να αναφέρω μόνον δυο ἢ τρεις χαρακτηριστικούς τίτλους ἀπὸ τις πολλές μελέτες του – *Ὁ Ἀριστοτέλης ὡς διαμορφωτικὴ ἐπίδραση στὴν πολιτικὴ σκέψη τῶν ἀφρικανικῶν λαῶν*, ἢ το ἄλλο για τα *Στοιχεῖα Διαγραφῆς τοῦ βυζαντινοαιθιοπικοῦ πολιτιστικοῦ χώρου*, ἢ το ἄρθρο για το *Ἀφρικανικὸ ἔπος “Βίβλος τοῦ Ἡρακλείου” ἐπὶ τῶν βυζαντινοαραβικῶν πολέμων*, δείχνουν την επιστημονικὴ μεθοδολογία, τὴ γνώση σε βάθος και τὴν αφοσίωση του συγγραφέα στην αγάπη του για τὴν ἐρευνα των πολιτισμῶν τῆς Μαύρης Ἡπείρου και προσδίδουν στον τιμώμενο τὴ διάκριση να εἶναι ο μοναδικὸς Ἕλληνας ἐπι-

στήμονας που θεραπεύει τον κλάδο αυτό του επιστητού.

Βλέπουμε λοιπόν ότι εκτός από τη γνωστή θαρραλέα και αποτελεσματική ιεραποστολή στην Αφρική, με την οποία έχει εντυπωσιάσει τον κόσμο η Εκκλησία της Κύπρου, ένας άλλος βραχίονας επικοινωνίας και φιλίας προς την Αφρική απλώθηκε τα τελευταία τριάντα χρόνια από την Κύπρο, από τον ακάματο Θεόδωρο Παπαδόπουλλο. Πριν εμφανισθούν τα νέα ρεύματα “πολυπολιτισμικών” ιδεών και ερευνών, που τώρα κυριαρχούν, ιδιαίτερα στην Αμερική, πολύ πριν οι νεότερες τάσεις επενδύσουν με πέπλο μαύρο το σώμα της Αθηνάς, ο τιμώμενος έσκυψε με σεβασμό και αγάπη πάνω στο σώμα της Μαύρης Ηπείρου και ανέδειξε τον γνήσιο πλούτο του πολιτισμού της.

Λίγους μήνες πριν εκδημήσει ο αείμνηστος Αρχιεπίσκοπος Μακάριος είχε ενστερνισθεί το όραμα του τιμωμένου να ιδρυθεί ένα Κέντρο Ανατολικών Σπουδών, το οποίο μεταξύ πολλών άλλων θα ανελάμβανε με διεθνή συνεργασία ειδικών και το έργο της μετάφρασης της Καινής Διαθήκης στη γλώσσα σουαχίλι από το ελληνικό πρωτότυπο. Θεωρητικές και γλωσσικές έρευνες του κυρίου Παπαδοπούλλου, όπως το μεγάλο άρθρο του *Προλεγόμενα εις την μετάφρασιν τῶν Γραφῶν εις τὴν Σουαχίλι*, και το εκτενές ειδικό άρθρο του *Σημειώσεις ἐπὶ τῆς συγκριτικῆς γραμματικῆς*

ρηματικῶν τινων τύπων ἐν τῇ Σουαχίλι καὶ τῇ Ἑλληνικῇ είχαν κατάλληλα προετοιμάσει το έδαφος. Ίσως δεν είναι αργά να αναληφθεί νέα προσπάθεια για την πραγμάτωση του προγράμματος αυτού. Το Πανεπιστήμιο Κύπρου, που οφείλει να επεκτείνει το διδακτικό και ερευνητικό του έργο προς τις ειδικότητες των Ανατολικῶν Σπουδῶν και τις άλλες ιστορικές και φιλολογικές ειδικότητες του ευρύτερου χώρου, μέσα στον οποίο φύσει και θέσει η Κύπρος αποτελεί το μεγάλο σταυροδρόμι, πρέπει να προχωρήσει και προς την κατεύθυνση αυτή. Τώρα θα έχει άλλωστε στις τάξεις του ως επίτιμο διδάκτορα τον εμπνευστή των ιδεῶν αυτών.

Το επιστημονικό οπλοστάσιο που ιδιοποιήθηκε με τις έρευνές του αυτές ο τιμώμενος, του επέτρεψε να προωθήσει το ερευνητικό του έργο και σε τομείς περισσότερο θεωρητικούς και επιστημολογικούς. Ασχολήθηκε συστηματικά και διέπρεψε συγγραφικά με μελέτες του σε θέματα της φιλοσοφίας της ιστορίας, καθώς και της θεωρίας και της μεθοδολογίας των επιστημῶν του ανθρώπου. Από τις σαράντα μελέτες του, που είναι αφιερωμένες στα θέματα αυτά, θα περιοριστώ να αναφέρω μόνο το έργο του *Ἀνθρωπολογικὰ κριτήρια τῆς ἐννοίας τῆς προόδου*, το οποίο πρωτοδημοσιεύθηκε στα αγγλικά, αλλά μεταφράστηκε και στα γαλλικά, τα ισπανικά και τα αραβικά, τη μελέτη του *Ἡ συγκριτικὴ μέθοδος τῆς κοινωνικῆς ἀνθρωπολογίας*, το άρθρο του

Ἡ μέθοδος τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ τὸ ἀρθρο τοῦ *Τὸ ἱστορικὸ μοντέλο καὶ τὸ ἀνθρωπολογικὸ μοντέλο*. Οἱ εργασίες του αυτές αποτέλεσαν κεντρικὲς διαλέξεις σε διεθνή ἱστορικά συνέδρια καὶ απέσπασαν τὸν δημόσιο ἔπαινο. Γράφοντας τὴν ἱστορία των ἱστορικῶν σπουδῶν στο ἔργο του με τίτλο *Ἡ Οἰκουμένη τῶν Ἱστορικῶν* ὁ διάσημος Γερμανὸς ἱστορικὸς Karl Dietrich Erdmann που χρημάτισε γιὰ χρόνια πρόεδρος τῆς Παγκόσμιας Ἐταιρείας Ἱστορικῶν Σπουδῶν, ἀντιπαραθέτει τὸ ἔργο του κυρίου Παπαδοπούλλου με ἐκεῖνο τοῦ Karl Popper καὶ ἐγκωμιάζει τις ἀρετές του. Στὴν “οἰκουμένη τῶν ἱστορικῶν” κατέχει λοιπὸν διακεκριμένη θέση ὁ τιμῶμενος τῆς ἀποψινῆς συνεδρίας.

Τὸ 1963 ὁ Θεόδωρος Παπαδόπουλλος ἐκλήθη ἀπὸ τὴν Κυπριακὴ πολιτεία νὰ ἐπιστρέψει στὴν Κύπρο γιὰ νὰ ἀναλάβει τὴ διοργάνωση καὶ τὴ διεύθυνση τοῦ νεοσυσταθέντος Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν. Οργάνωσε λοιπὸν τὸ ἔργο τοῦ Κέντρου, συγκρότησε με σύστημα ἀλλὰ καὶ με πάθος τὴ βιβλιοθήκη του καὶ ἀρχισε τρεῖς σειρές δημοσιευμάτων τοῦ Κέντρου, οἱ οποίες ἐμέλλαν με τὴν ποιότητα των δημοσιευόμενων ἐκεῖ μελετῶν καὶ τὴν ἐκδοτικὴ τους ἀριότητα νὰ γράψουν περίοπτες σελίδες γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κύπρου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐγγράψουν τὴν Κύπρο στὸν παγκόσμιο χάρτη παραγωγῆς σοβαρῆς,

πρωτότυπης, υποδειγματικής και πρωτοποριακής επιστήμης. Ως φάρος αξιοζήλευτης λογιότητας και επιστημονικότητας το Κέντρο, υπό τη διεύθυνση του τιμωμένου, κατηύγασε πραγματικά την ελληνική επιστήμη. Η Ακαδημία Αθηνών, με τότε πρόεδρο τον αείμνηστο Διονύσιο Ζακυθινό, θα βραβεύσει τον τιμώμενο “ἐφ’ οἷς ἐν Κύπρῳ διὰ τὴν τῆς ἐπιστήμης προκοπὴν πράττει καὶ ἔθνοπρεπῶς δοῦν”.

Η σαφέστερη πια στροφή του κυρίου Παπαδοπούλου προς την έρευνα των ιστορικών και φιλολογικών μνημείων της Κύπρου – χωρίς ωστόσο αυτό να τον αποκόψει από τα παλαιότερα και τόσο προσφιλή σε αυτόν ερευνητικά αντικείμενα – απέφερε καρπούς πολλούς και καλούς: 130 δημοσιεύματα με τη μορφή διδλίων, άρθρων, εισαγωγών σε συλλογικά έργα ή σε μονογραφίες συνεργατών του. Σεβόμενος τον χρόνο και την αντοχή σας δεν θα επιχειρήσω να τα απαριθμήσω. Αλλά είναι πραγματικά πολύ δύσκολο να διαλέξει κανείς κάποιους τίτλους από το τεράστιο αυτό συγγραφικό έργο. Τρία ή τέσσερα έργα του ας μνημονευθούν ωστόσο ενδεικτικά και επί τροχάδην: *Ἱστορικαὶ περὶ Κύπρου εἰδήσεις ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Ἑρνοῦλ καὶ Βερνάρδου τοῦ Θησαυροφύλακος*, 1964, ἢ *Σκοποὶ καὶ μέθοδοι τῆς κυπριολογικῆς ἐρεύνης*, 1966, ἢ *Κυπριακὸν Εὐχολόγιον τοῦ ἔτους 1785*, 1979, ἢ *Προξενικὰ ἔγγραφα τοῦ 19ου αἰῶνος*, μονογραφία 550 σελί-

δων, 1980, ή *Παραλειπόμενα Στυλιανού Χουρμουζίου*, 1984, ή *Λογογραφία τοῦ Κυπριακοῦ Διαφωτισμοῦ*, 1985, ή *Τὸ ἄσμα τῆς Ἑμινές καὶ τοῦ Χριστοφῆ*, 1987.

Μετά την αφυπηρέτησή του από το Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών ο τιμώμενος συνέχισε το επιστημονικό του έργο, όχι, όπως θα περίμενε κανείς, με τους ρυθμούς ενός απομάχου, αλλά με τον ενθουσιασμό ενός νέου ανθρώπου, λες και δεν είχε αποχωρήσει στα εξήντα αλλά είχε μόλις απολυθεί από τον στρατό στα 22 του και άρχιζε τη σταδιοδρομία του. Είχε, βλέπετε, ο μακαριώτατος αρχιεπίσκοπος Κύπρου κύριος Χρυσόστομος την εξαιρετική έμπνευση να τον στρατολογήσει αμέσως για το νεοσύστατο Γραφείον Κυπριακής Ιστορίας στο Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'. Ο Θεόδωρος Παπαδόπουλλος ανέλαβε αμέσως να οργανώσει ένα ευρύτατο διεθνές επιτελείο διαπρεπών ιστορικών για τη συγγραφή της πολύτομης *Ἱστορίας τῆς Κύπρου*, ενός έργου μνημειώδους, του οποίου έχουν ήδη δημοσιευθεί τέσσερις ογκώδεις τόμοι. Η συμμετοχή του στο έργο αυτό δεν περιορίζεται φυσικά μόνο στον συντονισμό ή στη συγγραφή δικών του συνεργασιών, όπως π.χ. το μεγάλο (120 σελίδων) κεφάλαιο στον τέταρτο τόμο για την *Ἐκκλησία τῆς Κύπρου κατὰ τὴν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας*, ή την επιμέλεια των κειμένων, που φτάνει ως τη σχολαστική διόρθωση των τυπογραφικών δοκιμίων. Το μεγαλύτερο προσωπικό του επίτευγμα

είναι η σύλληψη και διάρθρωση της θεματικής, ο καθορισμός των εσωτερικών ισορροπιών του ιστορικού λόγου, ώστε η γενική εικόνα να είναι γνήσια, αυθεντική, αλλά και ανταποκρινόμενη στις σύγχρονες επιταγές της επιστήμης. Γράφει προλογίζοντας το πρώτο μέρος του τέταρτου τόμου:

Στην προκείμενη ιστορία του Μεσαιωνικού βασιλείου και της Ενετοκρατίας εδόθη ισχυρά έμφασις επί των θεσμών. Η μεθοδολογία αυτή συνάδει με τις σύγχρονες τάσεις και επιδιώξεις της ιστορικής επιστήμης, η οποία, από πεντηκονταετίας και πλέον, ανανέωσε ριζικά τις μεθόδους και τη φυσιολογία της, θέτουσα ως επίκεντρο των στόχων της τη διασαφήνιση των σημείων εκείνων του ιστορικού δίου, τα οποία διαμορφώνουν την κοινωνία, την οικονομία, τα ήθη και τα έθιμα, την πνευματική ζωή και την τέχνη και προσδιορίζουν τον ιστορικό χαρακτήρα ενός λαού και μιας ιστορικής περιόδου. Η προσέγγιση αυτή δικαιολογεί την εκτενή διαπραγμάτευση της γραμματολογικής εν γένει παραγωγής και της τέχνης της περιόδου (...), θεμάτων που δεν έτυχαν συστηματικής πραγμάτευσης μέχρι της στιγμής.

Το απόσπασμα αυτό δείχνει, νομίζω, ανάγλυφα τη βαθιά γνώση και την επιστημονική διάσανο, που προηγήθηκε, πριν διαμορφωθεί το διάγραμμα των περιεχο-

μένων και επιλεγούν οι κατάλληλοι συγγραφείς. Όποιος έχει καταπιαστεί με τον συντονισμό και την επιμέλεια ενός συλλογικού έργου γνωρίζει τον κόπο, θα έλεγα την αυτοθυσία, τη γνώση και την υπομονή που απαιτείται για να έλθει η προσπάθεια σε αίσιο τέλος. Όποιος δε έτυχε να επιλεγεί να συμμετάσχει στη συγγραφή της *Ίστορίας τῆς Κύπρου*, γνώρισε από κοντά τις αρετές του εκδότη της: Συστηματικότητα, σταθερότητα, υπομονή, ανοχή και κατανόηση, αλλά και αταλάντευτη επιμονή στην πληρότητα και αδιαπραγμάτευτη αξίωση για άριστη ποιότητα, χαρακτηρίζουν τον μεγάλο τιμονιέρη.

Στο επιστημονικό έργο του Θεοδώρου Παπαδοπούλλου, που αχνά και υπαινικτικά σας παρουσίασα, πρέπει να προσθέσουμε τις μεγάλες υπηρεσίες που προσέφερε στην επιστήμη και στην πνευματική προκοπή και προβολή του τόπου με τον τεράστιο εκδοτικό του κάματο στη σειρά δημοσιευμάτων της Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών, στην επανέκδοση των βασικών, θα έλεγα κλασικών έργων της κυπριακής και κυπριολογικής γραμματείας, που είχαν από χρόνια εξαντληθεί, όπως π.χ. της τρίτομης *Ίστορίας τῆς Νήσου Κύπρου* του Φίλιου Ζαννέτου, στην έκδοση σε ογκώδες σώμα των εκπαιδευτικών εγγράφων, του οποίου η έκδοση επίκειται σε λίγες βδομάδες και των Πρακτικών μεγάλων διεθνών επιστημονικών συνεδρίων, τα

οποία οργάνωσε στην Κύπρο. Με τα συνέδρια αυτά κατέστησε το νησί μας, έστω για λίγες μέρες, πρωτεύουσα της διεθνούς επιστήμης και έθεσε τις σειρές των Πρακτικών τους ως σταθερούς οδοδείκτες, που καθοδηγούν τα δήματα των επιστημόνων προς την Κύπρο.*

Αλλά και την Κύπρο προς το εξωτερικό έφερε για πολλά χρόνια ως σοβαρός και αξιοσέβαστος εκπρόσωπός της, άλλοτε με κυβερνητική εντολή, όπως στην UNESCO και στο Συμβούλιο της Ευρώπης, άλλοτε εκπροσωπώντας πνευματικά ιδρύματα και οργανώσεις, όπως στα διεθνή συνέδρια Ιστορικών Επιστημών, Βυζαντινών Σπουδών, ή Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Πάντα σοβαρός, πάντα νούσιμος, όπως λέμε στην Κύπρο, και καλά προετοιμασμένος, με εισηγήσεις και παρεμβάσεις στην ουσία των θεμάτων, άριστα τεκμηριωμένες στις πηγές και με απόλυτο έλεγχο της πιο πρόσφατης βιβλιογραφίας.

Όντας υποδειγματικά σεμνός, ο κύριος Παπαδόπουλλος δεν ενδιαφέρθηκε και δεν συγκινήθηκε από τιμητικές διακρίσεις, δεν του ήταν όμως δυνατόν και

* *Έργογραφία του Θ. Παπαδοπούλλου στον τομέα της θεωρίας και μεθοδολογίας των επιστημών του ανθρώπου (40 τίτλοι)*, βλ. στην *Έπετηρίδα του Κέντρου Έπιστημονικών Έρευνών*, τόμ. XXIII (1957) σσ. xiii—xvii. *Βιβλιογραφία των κυπριολογικών του εργασιών* θά περιληφθεῖ σὲ ἀφιερωματικὸ τόμο τοῦ *Δελτίου τῆς Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν*.

να τις αποτρέψει. Έτσι τιμήθηκε με ανώτερες διακρίσεις από τις κυβερνήσεις της Ελλάδος, της Γαλλίας και της Ιταλίας, από το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας, αλλά και από την Κυπριακή Πολιτεία με το “Αριστείον Γραμμάτων και Τεχνών”. Ιδιαίτερα οφείλω να μνημονεύσω την αναγόρευσή του σε επίτιμο διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Απόψε τιμάται για το επιστημονικό του έργο από το Πανεπιστήμιο Κύπρου. Θεωρούμε όμως τη διάκρισή του αυτή όχι μόνο τιμητική για τον ίδιο, αλλά και ως ουσιαστική ενδυνάμωση της ακαδημαϊκής μας οικογένειας. Σήμερα τον υποδεχόμεθα ως διδάκτορα, δηλαδή ως διδάσκαλο της Σχολής μας, τον υποδεχόμεθα ως συνάδελφο, ως συμπαραστάτη και ως σύμβουλο των φοιτητών και των καθηγητών. Ούτως ή άλλως από χρόνια προσφέρει ευχαρίστως τις υπηρεσίες του σε μας και τους φοιτητές μας, με τη σοφή συμβουλή του και με τη μεγάλη προσωπική του διδλιοθήκη, στην οποία πάντοτε μας φιλοξενεί γενναιόδωρα. Σήμερα όμως τον υποδεχόμαστε και επισήμως στην οικογένειά μας.

Καλώς ήρθατε, σοφέ μας διδάσκαλε!

Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Αντιφώνηση του Θεοδώρου Παπαδοπούλλου

*Κύριε Πρότασι,
Κύριε Κοσμητορ,
Κύριοι συνάδελφοι,
Μακαριώτατε,
Πανιερώτατε,
Κυρίες και κύριοι,*

Ἐκφράζω βαθύτατες εὐχαριστίες για τὴν ὑψηλὴ τιμὴ ποὺ μοῦ προσγίνε-ται σήμερα, μὲ τὴν ἀναγόρευσὴ μου ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς Φιλοσο-φικῆς Σχολῆς. Ἡ τιμὴ αὐτὴ προσλαμ-βάνει ἰδιαίτερη σημασία για μένα, γιατί προέρχεται ἀπὸ τὸ πανεπιστη-μακὸ ἴδρυμα τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδας μας, στὴν ὑπηρεσία τῆς ὁποίας εἴμαστε ἀπὸ κοινοῦ ἐντεταγμένοι. Θεωρῶ τὴ διάκριση αὐτὴ ὡς ἔνδειξη

έμπιστοσύνης εκ μέρους του έπιστημονικού προσωπικού της Φιλοσοφικής Σχολής στην όποια συμβολή μου, έμπιστοσύνη για την όποία εκφράζω ευγνώμονα αισθήματα.

Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Όταν τὸ ἔτος 1963 ἐκλήθη νὰ ἀναλάβω τὴν ἐπιστημονικὴ εὐθύνη τοῦ νεοσυσταθέντος Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, τὸ κύριο πρόβλημα πὸν προέκυψε στὴν προσπάθεια σχεδιασμοῦ καὶ ἐνεργοποίησης ἑνὸς ἐρευνητικοῦ προγράμματος ἦταν τὸ ἱστοριογραφικό. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐπεβάλλετο στὴ διαβάθμιση τῶν προτεραιοτήτων τοῦ Κέντρου γιὰ σοβαροὺς λόγους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους προεῖχε ἡ μωλωπισμένη ἱστορικὴ ταυτότητα τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ὁποία κατὰ τὸν χρόνο ἐκεῖνο ἀνεδύετο ὡς αὐτόνομη πολιτικὴ ὄντοτητα διὰ μέσου σκληρῆς ἀντιπαράθεσης πρὸς τὴν κατεστημένη ἀποικιοκρατικὴ ἀρχή. Τὸ ἱστοριογραφικὸ πρόβλημα δὲν περιοριζόταν ὅμως στὴν ἱστορικὴ αὐτὴ στιγμή τῆς διεκδικήσεως ἐθνικῆς αὐτονομίας, ἀλλὰ προεκτεινόταν ἀναδρομικὰ κατὰ λόγο τῶν περιπετειῶν τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ ὀκτὼ αἰῶνες ὑποτελοῦς διαδιώσεως ὑπὸ ἀλλογενῆ πολιτικά

καὶ κοινωνικά καθεστῶτα. Μιὰ μακροχρόνια ὑποτέλεια πὸν συνεσκότιζε τὰ ἀμιγῆ γνωρίσματα τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ σὲ σημεῖο διαστρεβλώσεως τῆς εἰκόνας τῆς ἱστορικῆς του ταυτότητας. Ἡ διαστρέβλωση αὐτή, ὀφειλόμενη ἐν μέρει στὴν ἔλλιπῆ τεκμηρίωση τόσο τῆς ἀρχαίας κυπριακῆς ἱστορίας, ὅσο καὶ ἐκείνης τῶν μεταγενεστέρων περιόδων, ὀδηγοῦσε σὲ ἀγνόηση, ἐσκεμμένη ἢ μὴ, τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ τοῦτο σὲ σημεῖο πὸν κατὰ τις πρῶτες πληθυσμιακὲς ἀπογραφὰς πὸν διενήργησε ἡ Βρετανικὴ κυβέρνησις τῆς νήσου ὁ ἔλληνοκυπριακὸς πληθυσμὸς κατετάσσετο ὑπὸ τὴν ἀπροσδιόριστη κατηγορία τῶν “Μὴ-Μωαμεθανῶν”.¹ Σὲ μιὰ τέτοια κατηγοριοποίηση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου ἐπενέβαινε ἴσως ἡ πολιτικὴ σκοπιμότης. Τὸ θέμα ὅμως προσελάμβανε βαθύτερη διάσταση ἀπὸ τὴ στιγμή πὸν ἐπενέβαινε στὸν χῶρο τῆς κυπριακῆς ἱστορίας ἢ ἐπιστημονικὴ ἱστοριογραφία τοῦ 19ου αἰῶνος. Σὰν μιὰ τέτοια ἱστοριογραφικὴ ἐπέμβαση μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸ ἔργο τοῦ Louis de Mas Latrie,² ἔργο ἐντασσόμενο στὸ πλαίσιο τοῦ μεγάλου ἱστοριογραφικοῦ προγράμματος πὸν ἐνεργοποίησε ὁ Guizot στὴ Γαλλία μὲ τὴν ἴδρυση τῆς *cole des Chartes* καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐκδόσεως τῶν μνημείων τῆς γαλλικῆς ἱστορίας, μᾶς ἀνταγωνιστικῆς προσπάθειας ἔναντι τοῦ γερμανικοῦ προγράμματος τῶν μνημείων τῆς γερμανικῆς ἱστορίας. Ἡ ἱστορία τοῦ Mas Latrie εἶναι αὐστηρὰ ἐπιστημονικὸ ἔργο ὑπὸ τὴν

έννοια ότι βασίζεται έξ ολοκλήρου στην αρχειακή τεκμηρίωση της ιστορίας του Μεσαιωνικού βασιλείου της Κύπρου, τεκμηρίωση έξ άλλου πού καταλαμβάνει τούς δύο από τούς τρεις δημοσιευθέντες τόμους του έργου. Ἐπιπροσθέτως ἡ συμβολή του Mas Latrie συνιστᾶ σταθμό στην εξέλιξη τῶν κυπριακῶν ιστορικῶν σπουδῶν, θά παρατηρήσω ἐν τούτοις ὅτι ἀπό τὸ ἔργο αὐτὸ ἀπουσιάζει ὁ γηγενής λαός, ὁ ὁποῖος διαδραματίζει ἓνα καὶ μοναδικὸ ρόλο: εἶναι τὸ ἀναγκαῖο ὑπόβαθρο τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστώτος, τὸ ὁποῖο καταλαμβάνει έξ ολοκλήρου τὴ θεματικὴ τοῦ έργου καὶ στὸ ὁποῖο ἐπικεντρώνεται τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ιστορικοῦ. Οὐσιαστικὰ ὁ Mas Latrie ιστοριογραφεῖ μιὰ προέκταση τῆς γαλλικῆς ιστορίας στην Ἐνατολή, μονομέρεια πού δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός καὶ μόνο ὅτι ὡς Γάλλος ὁ ιστορικός αὐτὸς ἐνδιέφερετο ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πατρίδος του. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο θά ἐπολιτεύετο ἴσως ἓνας Ἑλληνας ἱστορικός πού θά ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορία ἑνὸς ἑλληνιστικοῦ βασιλείου στην Ἀσία. Γιὰ τούς λόγους αὐτούς ἡ ἱστορία τοῦ Mas Latrie δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἱστορία τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ κατὰ τὴ δεδομένη περίοδο, ἐν ᾧ πει τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ λαός αὐτὸς συνιστᾶ δευτερεύουσα ὄντοτητα στην ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων τῆς Λουζιανῆς δυναστείας, ἐνὸς ἢ ταυτότητά του ἐκτοπίζεται στην ἀφάνεια τῆς ἱστορικῆς ὑπαρξῆς. Τὸ γεγονός καὶ μόνο αὐτὸ ἐγείρει ἐπιτακτικὰ τὸ πρόβλημα τῆς ὀρθῆς διατύ-

πωσης τῆς ἱστορικῆς μεθοδολογίας προκειμένου νὰ διασαφηνισθεῖ καὶ ἐκφρασθεῖ ἡ ἱστορικὴ ταυτότητα ἑνὸς λαοῦ, πρόβλημα ποὺ ἀνέκυψε, ὅπως ἀνέφερα, κατὰ τὸν χρόνο τῆς ἀναλήψεως τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν.

Γιὰ νὰ δώσουμε ἀπάντηση στὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐνδείκνυται νὰ μεταφερθοῦμε στὸν εὐρωπαϊκὸ ἱστοριογραφικὸ χῶρο, ὅπου ταυτόσημα προβλήματα ἀνεφύησαν καὶ ἔγιναν ἀντικείμενο πραγμάτευσης ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἱστορικὴ ἐπιστῆμη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Θὰ ἀντλήσω δύο παραδείγματα ἀπὸ τὸν χῶρο αὐτό, μὲ διαφορετικὸς ὅρους τοῦ προβλήματος, μὲ ταυτόσημο ἐν τούτοις στόχο – τὴν ἀναζήτηση καὶ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας.

Τὸ πρῶτο παράδειγμα ἀφορᾷ τὸν γερμανικὸ ἐθνικὸ χῶρο, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν κατάρρευση τῆς ρωμαϊκῆς – γερμανικῆς αὐτοκρατορίας διεσπάσθη σὲ φεουδαρχικὰ κρατίδια, τῶν ὁποίων ὁ ἀνταγωνιστικὸς ρόλος καὶ οἱ ἐπὶ μέρους τοπικὲς θρησκευτικὲς ἰδεολογίες συνεσκότιζαν τὴν ἱστορικὴ ταυτότητα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ὡς ἐθνικοῦ συνόλου. Ἡ ἱστορία τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ διαδικασία πολιτικῆς ἐνοποιήσεως, ἡ ὁποία ἐπετεύχθη μόνις τὸ τελευταῖο τρίτο τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ.³ Ὡστόσο ἡ πολιτικὴ ἐνοποίηση καὶ ἡ συμπαρομαρτούσα πολιτικὴ ἱστορία δὲν διαγράφουν ἐπακριδῶς τὴν ἐθνικὴ ἐνοποίηση,

πολύ ὀλιγώτερο τὴν ἱστορικὴ ταυτότητα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, ἢ ὅποια πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ πέραν τοῦ πλαισίου τῆς πολιτικῆς ἱστορίας, καὶ δὴ σὲ εὐρύτερους χώρους τοῦ ἔθνικοῦ παρελθόντος. Μποροῦμε χωρὶς ὑπερβολὴ νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ἡ συμβολὴ τῶν ἀδελφῶν Grimm στὴν ἔρευνα τῆς γερμανικῆς μυθολογίας καὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ νομικῶν θεσμῶν τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ διευκρινίζουν εὐστοχώτερα τὴν ὑποκειμένη ἔθνικὴ ἐνότητα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ καὶ τὴ διαχρονικὴ συνέχεια τῆς γερμανικῆς ἱστορίας.⁴ Ταυτόσημη μεθοδολογία ἀκολούθησε ὁ μελετητὴς τῆς λαϊκῆς παραδόσεως Gustav Freytag, ὁ ὁποῖος, στὴν ἐκτενῆ σύνθεσή του ὑπὸ τὸν τίτλο *Πίνακες τοῦ γερμανικοῦ παρελθόντος*,⁵ ὑπεστήριξε ὅτι ὁ λαϊκὸς βίος ἦταν τὸ μόνο στοιχεῖο πὺ μποροῦσε νὰ προσδώσει ἐνότητα στὴ γερμανικὴ ἱστορία. Παρεμπιπτόντως θὰ ἀναφέρω ὅτι στὴν ἴδια μεθοδολογία προσέφυγε ὁ χαρακτηριζόμενος ὡς ὁ ἐπιφανέστερος ἱστορικὸς τῆς Ἀγγλίας τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ὁ Frederick William Maitland, ὁ ὁποῖος, ἐπηρεασθεὶς ἀπὸ τὸ μνημειῶδες ἔργο τοῦ Friedrich Karl von Savigny ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἐπελήφθη δυσεπιλύτων προβλημάτων τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας, τὰ ὅποια ἀφοροῦσαν στὴ διαμόρφωση τῶν ἀγγλοσαξωνικῶν κοινωνικῶν θεσμῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτικοῦ συστήματος καὶ τῶν τευτονικῶν θεσμῶν.⁶

Τὸ δεύτερο παράδειγμα θὰ ἀντλήσω ἀπὸ τὸν παρεμφερῆ γαλλικὸ ἱστοριογραφικὸ χῶρο. Ἀντίθετα πρὸς τὴν πολιτικὴ διάσπαση τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, ἡ συγκεντρωτικὴ πολιτικὴ τῆς γαλλικῆς μοναρχίας ἐπέτυχε ἀπὸ πολὺ νωρὶς νὰ ὑπερκεράσει τὶς φεουδαρχικὲς καταβολὲς τῆς γαλλικῆς κοινωνίας, νὰ ἐνοποιήσῃ τὸν γαλλικὸ ἔθνικὸ χῶρο καὶ νὰ ἀναγάγῃ τὴ Γαλλία σὲ μεγάλη καὶ συμπαγῆ πολιτικὴ ἐνότητα. Γιὰ τὴ γαλλικὴ ἱστοριογραφία δὲν ὑφίστατο θέμα πολιτικῆς ἐνοποίησης, ὅπως τοῦτο ἐτίθετο στὴν περίπτωση τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Γιὰ μιὰ λατινογενῆ ὅμως κοινωνία ἀνέκυπτε θέμα ἱστορικῆς καταγωγῆς.⁷ Τὸ ἐθνογενετικὸ ὑπόβαθρο τῆς γαλλικῆς ἱστορίας προεκτείνεται ἀναδρομικὰ καὶ σὲ ἱστορικὸ βάθος πολὺ πέραν τῆς ρωμαϊκῆς κατακτῆσεως. Οἱ ρίζες τοῦ γαλλικοῦ πολιτισμοῦ εἰσδύουν βαθειὰ στὸν κελτικὸ κόσμον καὶ πέραν τοῦ κόσμου αὐτοῦ στὴν εὐρωπαϊκὴ προϊστορία, ὅπως τεκμηριώνουν οἱ ἐκτεταμένες ἔρευνες τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου Joseph D chelette ἐπὶ τῆς κελτικῆς καὶ γαλλορωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας.⁸ Ἡ συνειδητοποίηση τῶν δεδομένων αὐτῶν ὠδήγησε τὴ γαλλικὴ ἱστοριογραφία στὴν ἀναζήτηση τῆς ἱστορικῆς ταυτότητας τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ στὴν προρωμαϊκὴ ἐποχὴ καὶ δὴ στὴν περιοχὴ τοῦ κελτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ γαλατικοῦ γεωγραφικοῦ χώρου. Ἐξοχο δεῖγμα τέτοιας ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος τῆς ἱστορικῆς ταυτότητας

εἶναι τὸ ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἱστορία τῆς Γαλατίας* ἔργο τοῦ Camille Jullian.⁹

Τὰ δύο παραδείγματα ἀναζήτησης καὶ ἐπιβεβαίωσης τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας ἑνὸς λαοῦ, ποὺ ἀντλήσαμε ἀπὸ δύο μεγάλες ἱστοριογραφικὲς παραδόσεις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου, στὴν πρώτη ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐπεδιώχθη ἢ κατὰ πλάτος τεκμηρίωση τῆς ἱστορικῆς ταυτότητας, ἐνῶ στὴ δεύτερη ἀνεζητήθη στὸ ἱστορικὸ βᾶθος τὸ ἐθνογενετικὸ ὑπόβαθρο τῆς ταυτότητας αὐτῆς, ἐπιρρωνύουν τὴν ἄποψη περὶ τῆς ἀκολουθητέας μεθοδολογίας στὴν πραγμάτευση τῆς κυπριακῆς ἱστορίας. Ἡ ἱστορικὴ ταυτότητα τοῦ κυπριακοῦ ἑλληνισμοῦ, δεδομένων τῶν ἱστορικῶν μεταπτώσεων, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξακριβωθεῖ ἐπιστημονικὰ διὰ μέσου καὶ μόνο τῆς πολιτικῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων ποὺ συγκαλύπτουν τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενον τῆς ταυτότητας αὐτῆς. Ἡ ἱστορικὴ ταυτότητα τοῦ κυπριακοῦ ἑλληνισμοῦ ὀφείλει νὰ τεκμηριωθεῖ καὶ διακριθῆ διὰ μέσου τῶν ἐσωτερικῶν πηγῶν τοῦ ἱστορικοῦ βίου, δηλαδὴ τῶν γλωσσικῶν, ἐθνογραφικῶν, ἠθογραφικῶν καὶ οἰκονομικῶν τεκμηρίων, τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινωνικῶν θεσμῶν, τῶν πνευματικῶν ἐπιδόσεων καὶ τῶν πολιτιστικῶν ἐπιτευγμάτων ἐν γένει. Ἡ κατὰ πλάτος αὐτὴ τεκμηρίωση τῆς ἱστορικῆς ταυτότητας ἐπιβάλλεται κατὰ πρῶτον λόγον καὶ κατὰ προτεραιότητα ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἱστορίας.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπιβάλλεται ἡ μνεία ἑνὸς πρωτοπόρου τῶν κυπριακῶν σπουδῶν στὸν τομέα τῆς ἐκτεθείσης μεθοδολογίας, τοῦ Ἀθανασίου Σακελλαρίου,¹⁰ ὁ ὁποῖος ἀξιοποίησε τὴν ὀλιγοετῆ σταδιοδρομία του στὴν Κύπρο ἀποδιδόμενος σὲ μιὰ σφαιρική προσέγγιση τῶν δεδομένων ποὺ συνθέτουν τὴν ἱστορική ταυτότητα τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ, τόσο σὲ συγχρονικὸ πλάτος, ὅσο καὶ σὲ διαχρονικὸ βάθος, ἐδραιώνοντας τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐπιβίωση τῆς ταυτότητας αὐτῆς. Τὴ διαχρονικὴ ἐνότητα τοῦ ἱστορικοῦ βίου τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ ὁ Σακελλάριος ἐστήριξε κατ' ἀρχὰς στὰ γλωσσικὰ δεδομένα, τεκμηριώνοντας τὴν ἱστορική διαδρομὴ τῆς κυπριακῆς διαλέκτου σὲ ἄμεση συνάρτηση πρὸς τὶς κεφαλαιώδεις φάσεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, κλασσικῆς, κοινῆς, μεσαιωνικῆς καὶ νεώτερης. Ὁ Σακελλάριος διέθετε τὸ πλεονέκτημα τῆς κατὰ θάσιν κλασσικῆς κατάρτισης: ἄς μὴ λησμονηθεῖ ὅτι ἐξεπόνησε τὴν ἑλληνικὴ διασκευὴ τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ λεξικοῦ τοῦ Pape, ἔργου ἰσοδύναμου κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη πρὸς τὸ λεξικὸ τῶν Liddell καὶ Scott.¹¹

Ἡ τεκμηρίωση τῆς ἱστορικῆς ὑπόστασης τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν ἐξαντλεῖ τὴν προβληματική ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἐρμηνείας εἰδικῶν φαινομένων τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Ἀνάμεσα στὰ προβλήματα ποὺ τίθενται ἀπὸ τὸ ἐρμηνευτικὸ αὐτὸ αἶτημα θὰ ἐπισημάνω τὸ σημαντικό θέμα τῶν ξένων ἐπιδράσεων ποὺ ἀσκήθηκαν πάνω στὴν πολιτιστικὴ ταυτότητα τοῦ

κυπριακοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὶς μακρὲς περιόδους ὑπαγωγῆς σὲ ἀλλογενῆ ἔθνικὰ καὶ κοινωνικὰ καθεστῶτα. Οἱ πολιτιστικὲς ἐπιδράσεις καὶ ἀλληλοδιεισδύσεις εἶναι σύνηθες φαινόμενο πὺ μελετᾶ ἐπισταμένως ἡ πολιτιστικὴ ἀνθρωπολογία.¹² Οἱ ἀνταλλαγὲς πολιτιστικῶν στοιχείων δὲν συνεπάγονται ἀναγκαίως μεταλλαγὲς τῆς ἱστορικῆς ταυτότητος ἐνὸς λαοῦ, ἀλλὰ καὶ μποροῦν ἐνδεχομένως νὰ ἐμπλουτίσουν τὴν παράδοσιν ἐνὸς λαοῦ. Ἡ νορμανδικὴ κατάκτηση τῆς Ἀγγλίας, γιὰ παράδειγμα, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα, κατὰ τὴ γνώμη τῶν εἰδημόνων, τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης καὶ τὴν ἀνανέωση τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας.¹³ Στὴν περίπτωσιν ὅμως τῆς Κύπρου ἡ μακροχρόνια ὑπαγωγή σὲ καθεστῶς ὑποτελείας περιπλέκεται σὲ ὕψιστο βαθμὸ ἀπὸ τὴν ἀλλογένεια τῶν λαῶν πὺ ἐπέβαλαν τὴν κυριαρχία των ἐπὶ τῆς νήσου. Τὸ μὲν φραγκικὸ καθεστῶς ἐπεχείρησε τὴ θρησκευτικὴ ἀφομοίωση τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ,¹⁴ τὸ δὲ ὀθωμανικὸ ἀλλοτρίωσε ἀνεπιστρεπτὶ τὴν ὅλη ἱστορικὴ ταυτότητα μέρους τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ μέσω τῆς διαδικασίας ἐξισλαμισμοῦ. Ἐν τέλει τὸ βρετανικὸ καθεστῶς ἐμεθόδευσε πολιτικὴν πολιτισμικὴν ἀφομοίωση.¹⁵ Δὲν εἶναι ὅθεν τυχαῖο ὅτι ἡ μακροχρόνια δοκιμασία τῆς ὑποτελοῦς διαδίωξης ἐπέφερε συσκότιση τῶν παραδοσιακῶν γνωρισμάτων τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, συσκότιση πὺ ὀδήγησε σὲ διφορούμενες ἱστορικὲς ἐκτιμήσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἱστορικὴν ταυτότητα τοῦ κυπριακοῦ

έλληνισμοῦ, καὶ σὲ παραπλανητικὰ συμπεράσματα ποὺ ἔδωσαν λαθὴ σὲ σκόπιμες αἰτιολογήσεις τῆς ἀσκηθείσης ἔναντί του πολιτικῆς.¹⁶ Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἀποτολμοῦσα νὰ ἀποφανθῶ ὅτι τὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ιστοριογραφικὰ στοιχεῖα ἐπικυρώνουν πολλαπλῶς τὶς ἀπόψεις τῆς κοινωνιολογίας τῆς γνώσεως, ἑνὸς κριτικοῦ κλάδου προβληματίζοντος τοὺς θεωρητικούς τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Ranke διετύπωσε τὸ ἐπιτακτικὸ ἀξίωμα τῆς ἀντικειμενικότητος τοῦ ἱστορικοῦ. Τὴν ποικιλία τῶν παραγόντων ποὺ ἐπηρεάζουν τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν ἱστορικῶν κρίσεων πραγματεύεται ἐν ἐκτάσει ὁ κοινωνιολόγος Karl Mannheim, στὸν ὁποῖο καὶ παραπέμπω.¹⁷ Τὸ φαινόμενο ἔδωσε ἐξ ἄλλου λαθὴ σὲ μεγάλες ιστοριογραφικὲς ἀντιπαραθέσεις, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες ἐπισημαίνω ἐκείνη ἀνάμεσα στὴν οὕτω πῶς ὀριζομένη γερμανιστικὴ θεωρία,¹⁸ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ γερμανικὲς ἐπιδρομὲς τοῦ Ε' μ.Χ. αἰῶνος στὸν γαλλορωμαϊκὸ χῶρο ἄσκησαν δραστικὴ ἐπίδραση ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν δομῶν τοῦ γαλλικοῦ κόσμου, θεωρία τὴν ὁποία ἀντέκρουσε εὐστόχως ὁ Fustel de Coulanges στὸ βαρυσήμαντο ἔργο του ἐπὶ τῆς *Ἱστορίας τῶν πολιτικῶν θεσμῶν τῆς ἀρχαίας Γαλλίας*,¹⁹ ἐπισημαίνοντας ὅτι τὰ γερμανικὰ στοιχεῖα ποὺ εἰσέδυσαν στὸν γαλλικὸ χῶρο ἀφομοιώθησαν ἐξ ὀλοκλήρου μέσα στὴ γαλλικὴ κοινωνία. Μήπως ταυτόσημο φαινόμενο δὲν ἐμφανίζεται στὴ μεσαιωνικὴ ἑλληνικὴ ἱστορία μὲ τὴ διείσδυση καὶ ἀφο-

μοίωση σλαβικών φύλων στον έλληνικό χώρο;²⁰ Έτι έκπληκτικότερο φαινόμενο προσφέρει ή κυπριακή μεσαιωνική ιστορία στην περίπτωση τής τάξεως των ευγενών, ή όποία στην τελευταία φάση τής ύπάρξεώς της είχε άφομοιωθεί σε τέτοιο βαθμό μέσα στο τοπικό κυπριακό περιβάλλον, ώστε να χάσει τον όποιοδήποτε δεσμό με τή Δύση, όπως απέδειξε ό Rudt de Collenberg στο άξιόλογο κεφάλαιο για τή δομή και προέλευση τής τάξεως των ευγενών που περιέχεται στον Δ' τόμο τής *Ίστορίας τής Κύπρου*.²¹

Άκριδέστερο μέσο έπιμέτρησης των ξένων επιδράσεων πάνω στην κυπριακή έθνική και πολιτιστική παράδοση συνιστά ή διερεύνηση των ξένων γλωσσικών στοιχείων στην κυπριακή διάλεκτο.²² Τα κυπριακά κείμενα τόσο τής μεσαιωνικής, όσο και τής νεωτέρας περιόδου, είναι σχετικώς άφθονα και προσφέρονται σε λεξικοστατιστική πραγμάτευση, ή όποία θα καταδείξει τή άναμφισβήτητα χαμηλή ποσοτή των ξένων γλωσσικών διεισδύσεων. Έξαίρεση άποτελεί τή κείμενο τής νομοθεσίας των Άσσιζών, όπου ή πληθύς των ξένων γλωσσικών στοιχείων όφείλεται στην άπόδοση των γαλλικών νομικών όρων του πρωτοτύπου. Τό λεξικοστατιστικό πρόγραμμα περιλαμβάνετο στους στόχους του Κέντρου Έπιστημονικών Έρευνών, αλλά ή ύλοποίησή του προϋποθέτει τή γνωστοποίηση περαιτέρω κειμένων τής κυπριακής γραμματείας. Η ύλοποι-

ηση αυτή συνιστά desideratum της σύγχρονης Κυπριολογίας.²³

Δέν θά ἐπεκταθῶ στὸν ἀρχαῖο κυπριακὸ χῶρο, ὅπου ἡ διακρίβωση τῆς ἱστορικῆς ταυτότητας τοῦ κυπριακοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπαιτεῖ προσφυγὴ σὲ διαφόρου τύπου μεθοδολογίες καὶ τεχνικές, καὶ ὅπου οἱ ὄροι τῆς προβληματικῆς ἀναδύονται μέσα ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Μιᾶς ἐπιστήμης, τῆς ὁποίας οἱ ἀπὸ εἰκοσαετίας συντελούμενες ἐπαναστατικὲς ἐξελίξεις στὸν τομέα τῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ τοῦ γνωστικοῦ περιεχομένου,²⁴ διανοίγουν ἀπρόσμενες προοπτικὲς στὴν πραγμάτευση τοῦ ἐπιβλητικοῦ ἤδη ἀρχαιολογικοῦ κεφαλαίου ποὺ διαθέτει ἡ νῆσος. Ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐμβάθυνση τῶν φαινομένων τῆς κυπριακῆς προϊστορίας καὶ πρωτοϊστορίας στοιχειοθετεῖ σύνθετη καὶ περίπλοκη διαδικασία. Θά περιορισθῶ σὲ ἓνα μόνο παράδειγμα: οἱ πρόσφατες ἐρευνες ἐπὶ τῆς προελεύσεως καὶ τῆς διαδόσεως τῶν ἀρχαίων ἀλφαβήτων στὶς χῶρες τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς καὶ τῆς διοχέτευσής των στὴ νῆσο²⁵ τείνουν νὰ ἐπιβεβαιώσουν ὅτι ἡ διαδικασία συνυπάρξεως ἢ διαδοχικῆς ἐπικρατήσεως τῶν γραφικῶν συστημάτων συνιστᾶ πολιτιστικὸ φαινόμενο μεγίστης σημασίας γιὰ τὴν ἐπαφή, συμβίωση, σύγκρουση καὶ ἐπιβίωση τῶν πολιτισμῶν ποὺ ἐνεργοποιήθηκαν μέσα στὸν κυπριακὸ χῶρο καὶ τὴν ἱστορικὴ διάρκεια. Αὐτόματα ὑπείσρχονται στὴ σκέψη μας ἐρωτήματα ποὺ συνδέονται ἄμεσα μὲ τὸ ἱστοριογρα-

φικὸ πρόβλημα. Ποιοὶ ἦσαν οἱ ἱστορικοὶ ὄροι ποὺ ἐπέφεραν τὴν ἀντικατάσταση τῆς ἑτεοκυπριακῆς γραφῆς ἀπὸ τὴν ἑλληνοσυλλαβικὴ; Ποιοὶ ἦσαν οἱ πολιτιστικοὶ ὄροι ποὺ συνετήρησαν ἐπὶ αἰῶνες τὴν ἐπιχώρια συλλαβικὴ γραφὴ καὶ ποιοὶ οἱ κοινωνικοὶ ὄροι ποὺ ὀδήγησαν στὴν ἐγκατάλειψη τοῦ συλλαβικοῦ ἀλφαβήτου καὶ στὴν ὀριστικὴ υἰοθέτηση τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου; Μήπως, μέσα ἀπὸ τὴ μακροχρόνια αὐτὴ γνωστικὴ διαδικασίᾳ,²⁶ μποροῦμε νὰ ἀναζητήσουμε τίς ρίζες καὶ τὴν ἐθνογενετικὴ διαμόρφωση τῆς ἱστορικῆς ταυτότητας τοῦ κυπριακοῦ ἑλληνισμοῦ;

Ἀγαπητοὶ Συνάδελφοι,

Ὁ μὲν βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρά! Προσδλέπουμε στὴ διάδοχο γενιὰ τῶν κυπριολόγων, αὐτὴν ποὺ ἐκκολάπτεται στὸ ἐθνικὸ μας πανεπιστημιακὸ ἴδρυμα, τοῦ ὁποίου εἶσθε οἱ φορεῖς, ἀναμένοντας ἀπ' αὐτὴ νὰ δώσει ἔγκυρες ἐρμηνευτικὲς ἀπαντήσεις στὰ καίρια αὐτὰ ἐρωτήματα.

Σᾶς εὐχαριστῶ.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Βλ. *Cyprus: Report and General Abstracts of the Census of 1901*, Government Printing Office, Nicosia. Όμοίως, *Census of 1911*, *Census of 1921*. Ἡ ἐπικεφαλίς Μωαμεθανοὶ / Μὴ Μωαμεθανοὶ (Mahomedan / Non-Mahomedan) ἐτροποποιήθη εἰς Moslem / Christian στὸ *Census of 1931* καὶ Moslem Turkish / Greek Orthodox στὸ *Census 1946*.
2. Louis de Mas Latrie, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la Maison de Lusignan*, I, Paris 1861 (Ἱστορία τῆς περιόδου 1191–1291), II–III, Paris, 1852–1855 (τεκμηρίωση). Συμπληρωματικὴ τεκμηρίωση: *Nouvelles preuves de l'histoire de Chypre sous le règne des princes de Lusignan, première et deuxième livraison*, *Bibliothèque de l'École des Chartes* XXXIII, 1873, 1–79, καὶ XXXIV, 1874, 87–140. *Documents nouveaux servant de preuves à l'histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la Maison de Lusignan*, ἐν: *Collection de documents inédits sur l'histoire de France. Mélanges historiques*, IV, Paris, 1882, 343–619.
3. Βλ. σχετικῶς Heinrich von Treitschke, *Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert*, 1879–1894. Πρὸβλ. James Sheeman, *German History 1770–1866*, Oxford 1989, καὶ Gordon A. Craig, *Germany 1866–1945*, Oxford 1978. Ἀμφότερα στὴ σειρά Oxford History of Modern Europe.
4. Οἱ θεωρητικὲς δάσεις τῆς γερμανικῆς ἐθνικῆς ἐνοποίησης ἐτέθησαν μὲ εἰδικὴ ἀναφορὰ στὴ γερμανικὴ μυθολογία, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, τοὺς παραδοσιακοὺς νομικοὺς θεσμοὺς καὶ ἐν γένει τὸ πνεῦμα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ (Volksgeist). Μεγάλης σημασίας γιὰ τὴ γερμανικὴ Kulturgeschichte ὑπῆρξαν οἱ κατὰ δάση φιλολογικὲς ἐργασίες τοῦ Jacob Grimm, ὅπως ἡ *Deutsche Mythologie* (I–III, 1835–1844) καὶ ἡ ἀρχαιολογία τοῦ γερμανικοῦ δικαίου (*Deutsche Rechtsalterthumer*, 1828). Τὸ πολιτιστικὸ ἐπιχέρισμα ὡς προϋπόθεση πολιτικῆς ἐνοποίησης ἀνέπτυξε ἰδιαιτέρως ὁ Wilhelm Riehl (π.χ.

Kulturstudien aus drei Jahrhunderten, 1859) συμπεριλαμβάνοντας μεταξύ των εκφάνσεων του έθνικου βίου και την τέχνη. Στην πραγματικότητα, η επέμβαση των πολιτιστικών δεδομένων διευρύνει τον ιστοριογραφικό ορίζοντα με τον εμπλουτισμό του όλου φάσματος των ιστορικών πηγών. Σημειωτέον ότι την ένσωμάτωση των προϊόντων του πολιτισμού στο ιστοριογραφικό σχήμα είχε ήδη εισηγηθεί ο Βολταίρος τον ΙΗ' αιώνα (*Essai sur les moeurs et l'esprit des nations*, 1756). Η περίπτωση της Κύπρου παρουσιάζει έντονη αναλογία όσον αφορά τη διεκδίκηση της εθνικής ταυτότητας: η ταυτότητα αυτή δεν μπορεί να διευκρινισθεί διά μέσου της ιστορικής τεκμηρίωσης των ξένων κυριαρχιών, αλλά διά μέσου της τεκμηρίωσης της εθνολογικής και πολιτιστικής παράδοσης. Την τελευταία αυτή παράδοση τεκμηριώνει σε έκταση ο Άθανάσιος Σακελλάριος στο θεμελιώδες σημασίας έργο του *Τὰ Κυπριακά* (I–II, 1890–1891), με την αναζήτηση της αρχαίας πολιτιστικής ταυτότητας του Κυπριακού Έλληνισμού, τη μελέτη της ελληνικής γλώσσας και των γλωσσικών μνημείων, των ήθων και έθιμων. Μια μεθοδολογία που μεταθέτει (και διευρύνει) το περιεχόμενο του ιστορικού βίου αποκαθιστώντας την εθνική ταυτότητα στην όρθή της διάσταση.

5. Gustav Freytag, *Bilder aus der deutschen Vergangenheit*, I–V, 1859–1862, έργο που επέσυρε τον χαρακτηρισμό του συγγραφέως ως "Erzieher nationaler Gesinnung". Βλ. E. Fueter *Geschichte der neueren Historiographie*, München–Berlin 1936³ σ. 569. Ο Freytag υπήρξε εισηγητής της πολιτικής ένοποίησης της Γερμανίας αποδίδοντας πρωταρχικό ρόλο στην Πρωσία. Την έλλειψη πολιτικής ένότητας ανέπληρωσε με το δόγμα ότι ο λαϊκός βίος συνιστούσε το μοναδικό κριτήριο ένωσης της γερμανικής ιστορίας.
6. Η μεθοδολογία του Maitland παράγεται ουσιαστικά από την ιστορική σχολή του δικαίου, την όποια ανέδειξε ο Friedrich Karl von Savigny (1779–1861) και η όποια είναι διαπεποτισμένη από τον φιλοσοφικό ιστορισμό των Hegel και Schelling (βλ. σχετικώς Georges del Vecchio, *Philosophie du droit*, μετάφρ. J.A. D'Aynac, Paris 1953, σσ. 139–141). Το opus magnum του von Savigny είναι η *Geschichte des römischen*

Rechts im Mittelalter (1815–1831). Ὁ Maitland ἐπικεντρῶθηκε σὲ συγκεκριμένα προβλήματα τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας, ἰδιαίτερα στὴ διαλεύκανση τῶν μεσαιωνικῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν θεσμῶν διὰ μέσου τῆς ἀναδιφήσεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ ἀγγλοσαξονικοῦ δικαίου. Πρὸβλ. G.P. Gooch, *History and Historians in the Nineteenth Century*, 1952², σσ. 367–373.

7. Βλ. κατωτέρω σημ. 8, 9 καὶ 19.
8. Joseph Déchelette, *Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et galloromaine*, I 1–2, II–1, III–2, IV–3, V–VI (A. Grenier), Paris, 1924–1934. Πρὸβλ. τὴ συνθετικὴ ἐργασία τοῦ Jean Markale, *Les Celtes et la civilisation celtique*, Paris 1977, καὶ τὸ ἔργο ἀναφορᾶς τοῦ James Mackillop, *Dictionary of Celtic Mythology*, Oxford 1998.
9. Camille Jullian, *Histoire de la Gaule*, I–VIII, Paris 1907–1928, καὶ *De la Gaule à la France*, Paris 1922, μὲ ἔμφαση στὸ γεωγραφικὸ ὑπόβαθρο τῆς γαλλικῆς ἱστορίας καὶ τὸν κελτικὸ πολιτισμὸ. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴ ρωμαϊκὴ ἰδεολογία τοῦ Mommsen, ὁ ὁποῖος ἀπέδιδε ἔμφαση στὶς μεσαιωνικὲς προεκτάσεις τῶν ρωμαϊκῶν θεσμῶν, ὁ Jullian ἠρεῦνησε τὴν ἱστορία τῆς Γαλατίας *per se*, μὲ γνώμονα τὸ κελτικὸ ἐθνογενετικὸ ὑπόβαθρο. Κατὰ τὸν James W. Thompson (*A History of Historical Writing*, II, Gloucester, Mass., 1967, σ. 374) γιὰ τὸν Jullian “Gaul had its own historical justification apart from Rome”. Κατὰ δὲ τὸν Albert Grenier “il (Jullian) prend son point de vue en Gaule même” (*Revue des cours et conférences*, 2ème série, XXXVII, 1936, σσ. 9–16). Δὲν εἶναι ὅθεν τυχαῖο ὅτι ὁ Jullian ἔδωσε ἰδιαιτερότητα στὶς πολιτιστικὲς σχέσεις μὲ τὸν ἀρχαιοελληνικὸ χῶρο διὰ μέσου τῆς Μασσαλίας.
10. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ Ἀθανασίου Σακελλαρίου (ἀνωτέρω σημ. 4) βλ. ἡμέτερο προλογισμὸ στὴν ἐπανέκδοση (ἐκατονταετηρίδος) τοῦ ἔργου του (Λευκωσία 1991), τόμ. Α', σσ. vii–xi. Σχετικὰ μὲ τὴ σημασία τῆς σφαιρικῆς του προσέγγισης στὴ διαγραφὴ τῆς ταυτότητας τοῦ κυπριακοῦ ἔλλητισμοῦ πρὸβλ. ἡμέτερη εἰσήγηση, “Ἡ προβληματικὴ τῆς

Κυπριακής ιστορίας”, *Κυπριακή μαρτυρία ΙΖ'*, 1998, σσ. 105–111.

11. *Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὸ ἑλληνικὸν λεξικὸν τοῦ Γουλιέλμου Πάπε τῆ συμπράξει πολλῶν λογίων συνταχθέν καὶ συμπληρωθέν*, Ἔκδοσις Ε', τόμοι Α'–Γ', Ἀθήναι 1898.
12. Στὴ διαδικασία εἰσδύσεως καὶ συγχωνεύσεως ἔθνικῶς καὶ πολιτιστικῶς ἕτερογενῶν πληθυσμῶν ἐπεμβαίνει ἡ ἀνθρωπολογικὴ θεωρία τῶν ἐπαφῶν καὶ ἀλληλοδιεισδύσεων (πρὸβλ. R. Redfield, R. Linton, M. Herskovits, “Memorandum for the study of acculturation”, *American Anthropologist* 38, 1936, σσ. 149–152. L. Broom κ.ἄ., “Acculturation: an exploratory formulation”, αὐτόθι, 56, 1954, 973–1000). Σημασία στὴν προκειμένη περίπτωση προσλαμβάνει (α) τὸ πολιτισμικὸ περιεχόμενον τῶν ἀφομοιώσεων καὶ (β) ὁ διαφορικὸς βαθμὸς τῶν ἀφομοιώσεων. Ἐπὶ παραδείγματι ὁ βαθμὸς τῆς πολιτιστικῆς διεισδύσεως εἶναι δυνατόν νὰ ὀδηγήσει σὲ πλήρη ἀφομοίωση τοῦ ἕτερογενοῦς στοιχείου (π.χ. ἀφομοίωση μεταναστευτικῶν ομάδων σὲ εὐρύτερους ἔθνικους χώρους: πρὸβλ. C.F. Keys, “The dialectics of ethnic change”, ἐν: τοῦ ἰδ. (ἐκδ.), *Ethnic change*, Seattle 1981, σσ. 8–30).
13. Βλ. κατ' ἀρχὴν τὸ κλασσικὸ ἔργο τοῦ Augustin Thierry, *Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands*, Paris 1825 (βελτιωμέναι ἐκδόσεις μετὰ τὸ 1835), καὶ γιὰ πλεονεκτήματα ἐκτιμήσεις W.J. Corbett ἐν *Cambridge Medieval History* V, σσ. 481–520, εἰδικώτερα σσ. 505–513 γιὰ τὴν ἀναδιάρθρωση τῆς φεουδαρχικῆς οἰκονομίας ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν κτηματολογικὴν ἐκχωρήσεις καὶ ἐπιμετρήσεις τῶν περιελθουσῶν ὑπὸ ἔλεγχον γαιῶν, ἐνσωματωθεῖσαι στὴ γνωστὴ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία *Domesday Book* κωδικοποίησι. Οἱ κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις τῆς κατακτήσεως ἀντανακλοῦν ὡσαύτως στὴ διαμόρφωση τοῦ δικαίου. Βλ. σχετικῶς P. Vinogradoff καὶ F.W. Maitland, *Domesday Book and beyond*, Cambridge 1899. Γενικὴ ἐπισκόπησι στὸ ἔργο τοῦ D.C. Douglas, *William the Conqueror. The Norman impact upon England*, London 1964.

14. John Hackett, *Ίστορία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, κατὰ μετάφρασιν Χαριλάου Ι. Παπαϊωάννου, Α', Ἀθήναι 1928, σσ. 83–248. Γιὰ τὸν ἀγῶνα ἐπιβίωσης Θ. Παπαδόπουλλος, “Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου κατὰ τὴν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας”, *Ίστορία τῆς Κύπρου*, Δ', Λευκωσία 1995, σσ. 543–665. Ἡ ἀναγωγή τοῦ Κυπριακοῦ πληθυσμοῦ ὑπὸ τὸ ὀθωμανικὸ καθεστῶς ὑποτελείας διαφοροποιεῖ τὸ πρόβλημα ἐθνικῆς ἐπιβίωσης ἐν σχέσει πρὸς τὸ φραγκικὸ καθεστῶς. Ἡ προνομακὴ κατοχύρωση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀντιδιαστέλλεται ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ ἐξαθλίωση τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ διαδικασία ἐξισλαμισμοῦ κατὰ τὴν περίοδο 1580–1700 δὲν ἔχει ἐπαρκῶς διερευνηθεῖ. Σποραδικοὶ ἐξισλαμισμοὶ τεκμηριώνονται μέχρι καὶ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ ΙΘ' αἰῶνος (Θ. Παπαδόπουλλος, “Πρόσφατοι ἐξισλαμισμοὶ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἐν Κύπρῳ”, *Κυπριακαὶ Σπουδαί ΚΘ'*, 1965, σσ. 27–48). Ἡ ἀρχεϊακὴ τεκμηρίωση τοῦ ἐξισλαμισμοῦ τοπικῶν κοινοτήτων παραμένει ἀνεπαρκῆς, ἐνόσω ἡ πρόσβασις εἰς τὰ ὀθωμανικὰ ἀρχεῖα παραμένει προβληματικὴ. Ἡ ἐπιβίωση κρυπτοχριστιανικῶν κοινοτήτων ὑποδηλώνεται στὴν ἐπιβίωση χριστιανικῶν ὀνομασιῶν ἐξισλαμισθεισῶν κοινοτήτων (π.χ. Ἅγιος Νικόλαος, Ἅγιος Ἰωάννης, Ἅγιος Γεώργιος στὴν περιοχὴ Πάφου). Τὰ πρακτικῶς ἀνεπηρέαστα ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμό ἑλληνικὰ τοπωνύμια μαρτυροῦν περὶ τῆς ὑποκειμένης ἑλληνικῆς ταυτότητος τῶν ἐξισλαμισθεισῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων.
15. Ἡ μεθόδευση ἀπὸ τὴν ἀποικιακὴ κυβέρνησις τῆς ἀλλοτριώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν πνευματικὴ του παράδοση συνιστᾷ παράλληλη διαδικασία πρὸς ἐκείνη τοῦ ἐξισλαμισμοῦ ἐπὶ ὀθωμανικοῦ καθεστώτος. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο διαδικασιῶν ἀλλοτριώσεως εἶναι διαφορὰ μεταξὺ ἱστορικῶν συνθηκῶν καὶ ὄχι οὐσίας. Καὶ στίς δύο περιπτώσεις ἡ ἀλλοτριώσις εἶχε ταυτόσημο στόχο, τὴν μετάλλαξιν τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος. Ὑπὸ τὶς ἱστορικὰς συνθήκας τῆς ὀθωμανικῆς περιόδου ἡ ἐθνικὴ ταυτότητα τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξεφράζετο διὰ μέσου τοῦ Ὁρθοδόξου προσωπικοῦ θεσμοῦ. Μετάλλαξιν τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος προϋπέθετε μετάλλαξιν τῆς Ὁρθόδοξης ταυτότητος. Ὑπὸ βρετανικὸ καθεστῶς μετάλλαξιν τῆς θρησκευτικῆς ταυτότητος ἦταν ἀδιανόητη, τόσο ἀπὸ ἀποψη

βρετανικών συνταγματικών θεσμών, όσο και από άποψη του διέποντος τὰ ευρωπαϊκά ἔθνη διεθνούς δικαίου. Κυρίως ὅμως γιατί ἡ ἐπέμβαση τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ στήν ἐξέλιξη τῆς Κυπριακῆς κοινωνίας μετέθετε τὸ φαινόμενο τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸν στὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο με ἐπίκεντρο τὴν ἀξίαν τοῦ κλασσικοῦ, μεσαιωνικοῦ καὶ νεώτερου Ἑλληνισμοῦ. Τὸ γεγονός αὐτὸ τεκμηριώνεται ἀπὸ τὰ ἀχθέντα στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐκπαιδευτικὰ ἔγγραφα (βλ. Θ. Παπαδόπουλος, *Σῶμα ἐκπαιδευτικῶν ἐγγράφων*, τόμ. Α', *Δημοτικὴ ἐκπαίδευσις. Ἱεροδιδασκαλεῖον*, τόμ. Β', *Μέση ἐκπαίδευσις*. Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν 7–8, Λευκωσία 1998–2000. Γιὰ τὴν ὕστερη ὀθωμανικὴ περίοδο βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, *Κῶδιξ σχολείων Λευκωσίας*, Κυπριολογικὴ Βιβλιοθήκη 6, Λευκωσία 1991). Ἡ ἀναβίωση τῶν κλασσικῶν σπουδῶν στὴ νῆσο συνιστᾷ κατ' ἀρχὴν διαφωτιστικὴ διαδικασία, τὸ ἀξιολογικὸ νόημα τῆς ὁποίας προεκτείνεται στὸν πολιτικὸν ἄνθρωπο καὶ ὁδηγεῖ σὲ ἀντιαποικιοκρατικὴ δράση με στόχον τὴν πολιτικὴν χειραφέτηση τοῦ κυπριακοῦ ἑλληνισμοῦ (βλ. τὴν ἀλληλουχίαν τῶν προεκτάσεων τοῦ Κυπριακοῦ διαφωτισμοῦ στὸ προαναφερθὲν *Σῶμα*, Α', σσ. xviii–xix). Ἡ ἀντίδραση τῆς ἀποικιοκρατικῆς ἀρχῆς κατὰ τῆς διαφωτιστικῆς διαδικασίας ἐκφράζεται με πολιτικὴν διεισδύσεως στὸν ἄνθρωπο τῆς παιδείας καὶ οἰκονομικὴ ἐξάρτηση τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως, πολιτικὴ στὴν ὁποία ἀντέταξε ἀντίσταση τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ λαϊκὸν κατεστημένον συντηρώντας ὑπὸ ἀντίξοες συνθήκας τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Μέσης Παιδείας. Ἡ ἀντίδραση κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἀλλοτριώσεως ἐξεφράσθη εἰς μὲν τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον διὰ μέσου ἰσχυρᾶς λογογραφικῆς ἐπιχειρηματολογίας, τὴν ὁποία νεώτεροι μελετηταὶ τείνουν νὰ κρίνουν ὡς βερμαλιστικὴν, ἀγνοώντας τὸν ὑπὸ τὰς ἱστορικὰς συνθήκας λειτουργικὸν ρόλον τῆς (βλ. ἡμέτερα Προλεγόμενα ἐν “*Λογογραφία τοῦ κυπριακοῦ διαφωτισμοῦ*”, *Κυπριακαὶ Σπουδαί ΜΘ*', 1985, σσ. 1–24), εἰς δὲ τὸν πολιτικὸν ἄνθρωπον διὰ μέσου ἀξιολογῆς δημοσιογραφικῆς ἐκφράσεως, ἡ ὁποία ἐσυγκριμενοποίησε τὴν ἀντιπολιτευτικὴν κίνησιν ὡς πρὸς τὸ ἐθνικὸν θέμα.

16. Τὸ θέμα τῆς συσκότισης τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας εἶναι πολὺπλευρο καὶ δαιδαλώδες ἐν ὄψει τῶν τοποθετήσεων τῶν μελετητῶν ἐναντι τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ ἐθνικοῦ προβλήματος καὶ

του προσωπικού του έπηρεασμού, τόσο από το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον στο οποίο διαβιώνει, όσο και από τον βαθμό εμπλοκής του στο έν λόγω πρόβλημα. Θα αναφερθώ επί του προκειμένου σε μιὰ ένότητα μελετών επί του κυπριακού θέματος και στα διαλαμβανόμενα περί της εθνικής ταυτότητας του κυπριακού έλληνισμού (βλ. *Σύγχρονα θέματα* 21, τεύχος 68-70, 1998-1999, 'Αφιέρωμα Κύπρος). Πρόκειται κυρίως περί κοινωνιολογίζουσών συγχρονικών αναλύσεων του κυπριακού ζητήματος υπό το πρίσμα πολυπολιτισμικών κριτηρίων αξιολόγησης, διαπεποτισμένων από την ιδεολογία της οικονομικής παγκοσμιοποίησης: ιδεολογία που δέν επιδέχεται εμπόδια παραγόμενα από όσα κρίνονται ως "παρωχημένοι εθνικισμοί". Μια τέτοια προσέγγιση παραγνωρίζει θεμελιώδεις ιστορικές πραγματικότητες: (α) 'Η εξέλιξη των πολιτισμών είναι διαφορεική, άνισομερής και πλήρης άντιφατικών και άντιμαχομένων άξιων. (β) 'Η κοινωνιολογία του εθνικισμού άποκαλύπτει τή δυναμική επιδιώσεως άπειλουμένων με έξαφάνιση εθνικών συνόλων, των όποιων ή άτομικότητα έδράζεται σε κοινότητα εθνολογικών, γλωσσικών και πολιτιστικών στοιχείων. (γ) 'Η ούτω πως όριζόμενη διαδικασία παγκοσμιοποίησης δέν έχει έρείσματα ήθικά και πολιτιστικά, αλλά άπορρέει από κριτήρια μονομερώς οικονομικά. (δ) Οί κοινωνικές, πολιτιστικές και εθνικές πραγματικότητες ύστερούν ("lag behind") κατά μείζονα ή έλάσσονα βαθμόν σε σχέση προς το προηγμένο τεχνολογικό μέτωπο, πλειστάκις δέ ή άπόσταση μεταξύ του τελευταίου αυτού και των ούραγών πραγματικότητων είναι ύπερβαλλόντως μεγάλη, σε σημείο που νά καθιστά άδύνατη τήν άλληλοκατανόηση των πολιτισμών. Σε μιὰ τέτοια άκρoία περίπτωση ή ταυτότητα του "ύστερούντος" πολιτισμού, κρινομένη από τή μονομερή σκοπιά του τεχνολογικού πολιτισμού, ύποβαθμίζεται, διαστρέφεται ή και διαγράφεται. Σε γνωστικό επίπεδο ή μεθοδολογία της έξακρίδωσης της εθνικής ταυτότητας με άφετηρία τς άπαιτήσεις της σύγχρονης πραγματικότητας είναι ριζικώς έσφαλμένη, γιατί καταλήγει σε παραμορφωτική εικόνα της ιστορικής πραγματικότητας. Μοναδικό κριτήριο καθορισμού της εθνικής ταυτότητας παραμένει ή διαχρονική διαδρομή του φορέως της ταυτότητας αυτής από τήν έθνογενετική του άφετηρία μέχρι τή σύγχρονη κατάληξή του

διὰ μέσου τῶν ἱστορικῶν ἐξελίξεων. (Γιὰ τὴν ποικιλομορφία τῶν ὑποκειμένων στοὺς ἐθνικισμοὺς ἐθνικῶν ταυτοτήτων βλ. L. Romanucci-Ross καὶ G.A. De Vos, ἐκδ., *Ethnic Identity*, Walnut Creek, Ca., 1995). Ἡ ὑπέρβαση τῶν προκυπτουσῶν ἀπὸ τὴν ἱστορία ἐθνοῖστορικῶν διαφορῶν καὶ συγκρούσεων δὲν μπορεῖ νὰ ὀδηγεῖ στὴν παραβίαση τῶν ἱστορικῶν πραγματικότητων, συνιστᾷ ἀπλῶς πρόβλημα πρὸς ἐπίλυση πού τίθεται ἐνώπιον τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ.

17. Karl Mannheim, *Ideology and Utopia*, 1936, καὶ *Essays on the Sociology of Knowledge*, 1952. Συστηματοποίηση τοῦ προβλήματος τῆς κοινωνιολογίας τῆς γνώσεως: Werner Stark, *The Sociology of Knowledge*, London 1958. Γνώση καὶ κοινωνικὴ δομὴ: Peter Hamilton, *Knowledge and Social Structure*, London 1974. Ἡ ἀδυναμία τῆς θεωρίας τοῦ Mannheim ὡς πρὸς τὸ γνωστικὸ περιεχόμενο τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν δὲν ὑφίσταται στὴν περίπτωση τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὴ ὡς πρὸς τὴ διατύπωση τῶν ἱστορικῶν κρίσεων. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπεμβαίνει ἡ θεωρία τοῦ ἱστορισμοῦ καὶ τῆς ἱστορικῆς σχετικότητας. Πρὸβλ. Friedrich Meinecke, *Die Entstehung des Historismus* (München 1959). Γιὰ γενικώτερη κριτικὴ θεώρηση βλ. Jacques Maquet, *Sociologie de la connaissance*, 2ème édition, Bruxelles 1969.
18. Βλ. συνοπτικῶς Christian Pfister, “Gaul under the Merovingian Franks: Narrative of events”, γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῶν γερμανικῶν διεισδύσεων, καὶ γιὰ τὶς θεσμικὲς μεταβολές, τοῦ ἰδίου, “Gaul under the Merovingian Franks: Institutions”, ἐν *Cambridge Medieval History* II, Cambridge 1913, σσ. 109–131, καὶ 132–158.
19. Numa Denis Fustel de Coulanges, γνωστὸς ἀπὸ τὸ πρωτοποριακὸ ἔργο του *La cité antique* (1864), ὅπου ἐπραγματεύθη τοὺς ἀρχαίους θεσμοὺς ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς θετικιστικῆς φιλοσοφίας τοῦ Auguste Comte. Τὴ μεθοδολογία αὐτὴ ἐπεξέτεινε στὴν πραγμάτευση τῶν ἀρχαίων θεσμῶν τῆς Γαλλίας, ἀπὸ τὴν ὁποία προέκυψε ἡ *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France* (I–VI, 1874–1892). Στὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἔργο ὁ συγγραφεὺς διαφοροποιήθηκε ριζικὰ ἀπὸ τὴ γενικὰ παραδεδεγμένη θεωρία περὶ κατακτῆσεως τῆς

Γαλλίας από τα γερμανικά φύλα: αντί κατακτήσεως υπήρξε βραδεία και ειρηνική διείσδυση στον γαλλικό χώρο, ή όποια συνεπήγετο ούχι γερμανοποίηση του Κελτικού πληθυσμού, αλλά ρωμανοποίηση των γερμανικών φύλων. Η άφομοιωτική αυτή διαδικασία δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για την ανάδυση της φεουδαρχικής οικονομίας. Έπι της θεωρίας αυτής, που όδήγησε τον Fustel de Coulanges σε αντιπαράθεση προς τον Mommsen, βλ. έκτενέστερα έν James W. Thompson, *A History of Historical Writing*, μν. έργ., I, σσ. 363–365.

20. Έπό τó πρίσμα της ανθρωπολογικής θεωρίας οί γερμανικές μεταναστεύσεις στον γαλλικό χώρο τόν Ε' μ.Χ. αιώνα είναι συγκρίσιμες προς τις σλαβικές διεισδύσεις στον έλληνικό χώρο κατά τόν μεσαίωνα. Η πραγμάτευση τών σλαβικών διεισδύσεων έπικεντρώθηκε πρωτίστως στή διερεύνηση και κριτική τών πηγών (έντι παραδείγματι, Διον. Ζακυθηνού, *Οί Σλάβοι έν Έλλάδι*, Άθήνα 1945, και Στίλπωνος Κυριακίδου, *Οί Σλάβοι έν Πελοποννήσφ*, Θεσσαλονίκη 1947). Νύξεις ανθρωπολογικής προσέγγισης όσον άφορά στους συντελεστές της άφομοιώσεως στο έργο του Ζακυθηνού, σσ. 88–94.
21. W.D. Rudt de Collenberg, “Δομή και προέλευση της τάξεως τών εύγενών”, *Έστορία της Κύπρου*, Δ', Λευκωσία 1995, σσ. 785–841. Βλ. σ. 825: “Η όμοιόμορφη τάξη τών εύγενών του 14ου αιώνος παρεχώρησε άρα τή θέση της σε μιά άριστοκρατία άποτελούμενη άπό ποικιλόμορφα στοιχεία: κατάλοιπα της παλιās φραγκικής τάξεως τών εύγενών, έλληνοποιημένης και άφομοιωμένης... Η έλληνική έθνότητα προβάλλεται όλο και περισσότερο, τόσο άπό θρησκευτικής, όσο και άπό πλευράς γλώσσας και έθίμων”. Για τήν κοινωνική διάθρωση βλ. Θ. Παπαδόπουλλος, “Δομή και λειτουργία του φεουδαρχικού πολιτεύματος”, αυτόθι. σσ. 779–782 και Πίνακες Α' (σ. 783): “Κοινωνική δομή του φεουδαρχικού πολιτεύματος”, και Β' (σ. 784): “Κατευθύνσεις πολιτιστικών διεισδύσεων στο Μεσαιωνικό βασίλειο”.
22. Πρωτοποριακές έργασίες: Mondry Beaudouin, *Έtude du dialecte chypriote moderne et médiévale*, Paris 1881. Σίμου Μενάρδου, *Γλωσσικαί Μελέται* (Δημοσιεύματα του Κέντρου Έπιστημονικών Έρευνών ΙΙΙ), Λευκωσία 1969. Κυριάκου

Χατζηιωάννου, *Περί τῶν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ καὶ νεωτέρῃ Κυπριακῇ ξένων γλωσσικῶν στοιχείων*, Ἀθήναι 1936.

23. Ἀπὸ τίς διάφορες λεξικοστατιστικὲς καὶ μαθηματικὲς μεθόδους, στίς ὁποῖες δίνει λαθὴ ἢ ποσοτικὴ πραγμάτευση τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου (βλ. Bertil Malberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, traduction du suédois par Jacques Gengoux, Paris 1966, σσ. 278–304), ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν κυπριακὴ διαλεκτολογία παρουσιάζει ἡ γλωττοχρονολογία, στὴ μεθοδολογία τῆς ὁποίας ἰδιαίτερα συνέβαλε ὁ Morris Swadesh, *The Origin and Diversification of Language*, Chicago 1971. Πρὸβλ. Robert B. Lees, “The ABC’s of Lexicostatistics (Glottochronology)”, *Word* XII, 1956, σσ. 175–210. Τὴ λεξικοστατιστικὴ μέθοδο ὁ Maurice Leroy ὑπάγει στὴν κατηγορία τοῦ στρουκτουραλισμοῦ. Βλ. *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles 1967, σσ. 102–103.
24. Βλ. ἡμέτερα Προλεγόμενα στὸν Α' τόμο τῆς *Ἱστορίας τῆς Κύπρου* (Λευκωσία 1997), σσ. xi–xxii, καὶ συμπληρωματικὲς βιβλιογραφικὲς ἀναφορές, σσ. xxiii–xxiv.
25. Claude Baurain, “Ἡ ἀρχαία Κυπριακὴ γραφή”, *Ἱστορία τῆς Κύπρου*, τόμος Β' (Λευκωσία 2000), σσ. 935–972. Γιὰ τὸ μεσοανατολικὸ ἱστορικὸ πλαίσιο βλ. τοῦ ἰδίου, *Chypre et la Méditerranée orientale au bronze récent. Synthèse historique* (Études Chypriotes VI), Paris 1984, γιὰ δὲ τὸ γλωσσικὸ πλαίσιο, N. Lahovary, *La diffusion des langues anciennes du Proche-Orient*, Berne 1987. Σσ. 331–370 σημαντικὴ βιβλιογραφία.
26. Ἡ ἀνερεύνηση τοῦ γνωστικοῦ περιεχομένου τῶν ἀρχαιολογικῶν τεκμηρίων διανοίγει νέους ὀρίζοντες στὴν ἀρχαιολογικὴ ἐπιστῆμη. Ὡς στόχος τῆς γνωστικῆς (ἢ γνωσιολογικῆς) ἀρχαιολογίας ὀρίζεται “to determine about what or in what manner did prehistoric people think”. Ἡ ἀνταπόκριση στὴν πρόκληση αὐτὴ προϋποθέτει τὴ διατύπωση θεωρίας, μεθοδολογίας καὶ μέσων κατανοήσεως τῆς προϊστορικῆς καὶ πρωτοϊστορικῆς νοήσεως (Colin Renfrew καὶ Ezra B.W. Zubrow (ἐκδ.), *The ancient mind. Elements of cognitive archaeology*, Cambridge, 1994. Βλ.

προλογικό σημείωμα, σσ. xiii–xiv). Σημαντικές κατευθύνσεις τῆς γνωσιολογικῆς αὐτῆς διαδικασίας ἔχουν ὡς στόχο τὴ διερεύνηση τῶν προϊστορικῶν ἀντιλήψεων τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, τὴ μελέτη τῆς γνωστικῆς βάσεως τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀρχέγονης τεχνολογίας, καὶ τοὺς τρόπους ἀποθησαύρισης καὶ διοχέτευσης τῆς γνώσεως διὰ μέσου συμβολικῶν παραστάσεων καὶ γραφικῶν συστημάτων (αὐτόθι, σσ. 93–184. Πρωτοποριακὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ ἐργασία τοῦ Merlin Donald, *Origins of the Modern Mind. Three Stages in the evolution of Culture and Cognition*, Cambridge, Mass. 1991). Σημαντικὲς ἐπίσης οἱ ἀνακοινώσεις εἰδικοῦ συνεδρίου μὲ θεματικὴ τὴ διαλεκτικὴ σχέση γνωστικῆς διαδικασίας καὶ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ, διὰ μέσου τῶν προϊόντων τοῦ ὁποῖου ἡ γνωσιολογικὴ ἀρχαιολογία φιλοξενεῖ νὰ ἀνερευνήσῃ τὴ διαμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης νόησης μὲ ἀφετηρία τὸν homo sapiens. Βλ. *Cognition and Material Culture: the Archaeology of Symbolic Storage*, ἐκδ. Colin Renfrew καὶ Chris Seare, Cambridge 1998.

Εκ δεξιών προς τα αριστερά διακρίνονται: ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Κύπρου κ. Χρυσόστομος, ο δρ. Θ. Παπαδόπουλος, η σύζυγος του κα Ρ. Παπαδοπούλου, ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Μόρφου κ. Νεόφυτος και ο Καθηγητής της Νεότερης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κ. Κ. Σβολόπουλος.

Ο Πρόεδρος του Συμβουλίου του Πανεπιστημίου κ. Μ. Τριανταφυλλίδης, ο Πρόεδρος του Σοσιαλιστικού Κόμματος ΕΔΕΚ Δρ Β. Λυσσαρίδης, ο Πρόεδρος του Κόμματος "Νέοι Ορίζοντες" κ. Ν. Κουτσού και άλλοι προσκεκλημένοι.

Είσοδος των ακαδημαϊκών της Φιλοσοφικής Σχολής.

Η προσφώνηση του τιωμένου από τον Καθηγητή της Βυζαντινής Ιστορίας κ. Ευάγγελο Χρυσό.

Ο Πρύτανης και ο Αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου Καθηγ. Ν. Παπαμιχαήλ και Α. Δημητρίου, ο Κοσμήτορας της Σχολής Καθηγ. Μ. Πιερός και μέλη της Σχολής.

Η περιένδυση του τιμωμένου από τον Πρύτανη.

Οι Πρυτανικές αρχές συγχαίρουν το νέο μέλος της Σχολής.

Επιμέλεια έκδοσης

Μιχάλης Πιερής
Κοσμήτορας

Διόρθωση κειμένων

Άννα Παναγιώτου Τριανταφυλλοπούλου
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Σελίδωση/Παραγωγή

Γραφείο Εκδόσεων
Υπηρεσία Έρευνας, Διεθνών και Δημοσίων Σχέσεων
Πανεπιστημίου Κύπρου

Εκτύπωση

Τυπογραφείο Lithographica